

Ivica Miškulin

(Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb)

NEPRIJATELJ DRŽAVE IZ OKUČANA: SLUČAJ POLITIČKOG ZATVORENIKA I EMIGRANTA JANJKA SARAJLIĆA

UDK 32 Sarajlić, J.

314.15(497.1)(091)

Prethodno priopćenje

Primljeno: 17. 2. 2019.

Oblici i učinkovitost političke opozicije komunističkom režimu u Jugoslaviji, u posljednjem desetljeću njezinog postojanja, još uvijek nam u dobrom dijelu ostaju nepoznanicom. Slučaj Janjka Sarajlića, pojedinca koji se, uslijed zamršene osobne i obiteljske povijesti osuđen na drugorazrednu egzistenciju, drznuo pobuniti, zbog toga prisilno otišao „na privremeni rad u inozemstvu“, potom usudio unijeti u okvir zatvorenog društva nedopuštenu literaturu, zbog čega je uhićen, osuđen te je kaznu služio u nekim od najzloglasnijih kaznionica u državi, a potom se u inozemstvu odlučio aktivno boriti protiv jugoslavenske države, posebno je indikativan za poznavanje problematike nenasilnog otpora komunističkoj Jugoslaviji. Stoga, pored analize djelovanja Janjka Sarajlića, čovjeka o kojemu je tadašnji hrvatski emigrantski tisak naveliko pisao i o čijoj sudbini novodostupno arhivsko gradivo donosi niz podataka, ali je ona svejedno nepoznata, kako u široj javnosti, tako i u uskim okvirima hrvatske historiografije, sljedeće rečenice donose i razmatranja o političkom kriminalu, naravi pravosuđa i zatvorskog sustava te uključenosti emigracije u pokušaje političkih i društvenih promjena u komunističkoj Jugoslaviji.

Ključne riječi: politički kriminal, politički zatvorenici, ljudska prava, hrvatska politička emigracija, Janjko Sarajlić, komunistička Jugoslavija

U paklu u [kazneno-popravnom domu] Lepoglavi često puta sam pomišljao na svoju ženu i želio sam biti svinja, jedna obična svinja, koja se nalazi u svinjcu moje žene. Ta svinja ima za jesti do sitosti, ima drugu prostoriju (obor), gdje može imati izlaz za vršiti nuždu. Ja to kao čovjek nisam imao. Imao sam sve ono što ja svom neprijatelju ne bih poželio.

Janjko Sarajlić, listopad 1986.

Sarajlić je poseban slučaj jer je užasnu represiju doživio u toku te 4 godine izdržavanja kazne.

Dobroslav Paraga, veljača 1987.

Počeci opozicionara

Janjko Sarajlić je rođen u mjestu Goliješnica, smještenom na prometnici Žepče – Maglaj, u tadašnjoj Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini, krajem 1940-ih. Teškoće poratnog doba, od kojih ne na posljednjem mjestu represija režima nad hrvatskim stanovništvom, koje je očito smatrano neprijateljima države, te sveopća materijalna bijeda, natjerale su ga na selidbu. Trajno se (krajem 1970-ih) nastanio u Okučanima, u zapadnoj Slavoniji, gdje se oženio i postao otac četvero djece. Skromnog obrazovanja (svega dva razreda industrijske škole), Sarajliću je život obećavao samo teškoće. Poput mnogih sunarodnjaka izlaz je potražio u inozemstvu, tj. emigraciji. Za mnoge Hrvate komunističke Jugoslavije prostor ekonomskog prosperiteta i političkih sloboda nalazio se u Saveznoj Republici Njemačkoj. Ali, to je značilo napuštanje države, što mu režim nije namjeravao dopustiti (moguće da ga je policija smatrala za kakvog „nepouzdanog“ pojedinca). Već 1966., kao sedamnaestogodišnji dječak, nelegalno je prešao jugoslavensko-austrijsku granicu kod Maribora. Do Zapadne Njemačke ipak nije došao: nakon kraće internacije u Austriji, vratio se nazad i, naravno, kažnjen je zbog nezakonitog prelaska granice. Tri je godine kasnije, tj. 1969., u namjeri uspio. Preko „prijateljske veze“ u policiji pribavio je putne isprave i došao do Zapadne Njemačke. U prvo vrijeme radio je kao vozač „na crno“, da bi kasnije, opet putem „prijateljske veze“, uspio doći do radne dozvole i legalizirati svoj status. Početak 1980-ih dočekao je kao vozač autobusa u Düsseldorfu s primanjima od otprilike 2.000 njemačkih maraka mjesečno.¹

¹ Županijski sud Slavonski Brod (ŽSSB), Okružni sud Slavonka Požega (OSSP), Br. K 54/82, Sarajlić Janjko, Socijalistička Republika Hrvatska / Služba državne sigurnosti – Centar Osijek / Ispostava Slavonski Brod, Br. 1362/1, Krivična prijava od 24. kolovoza 1982.; Dragica Dujmović, „Moralni svjedok uzničke Hrvatske – Janjko Sarajlić“, *Hrvatski tjednik* (St. Albans, Australija), 9. lipnja 1987., 6.

Sarajlić je konačno ostvario relativnu materijalnu sigurnost za svoju obitelj, koja je ostala u Okučanima.

Sarajlić se u emigraciji, u prvom redu čitanjem emigrantskih publikacija koje se u Zapadnoj Njemačkoj moglo slobodno pribaviti, očito upoznao s drugačijom slikom stanja u Jugoslaviji od one koju je emitirala režimska propaganda. Zasigurno mu stoga nisu bile prihvatljive svakovrsne metode indoktrinacije i pritisaka koje je režim rabio kako bi barem donekle nadzirao rastuću populaciju „privremenih radnika u Njemačkoj“, kojoj je sada i sam pripadao. Posebni lokali za socijalizaciju, nazivani „jugo-klubovi“, bili su preplavljeni doušnicima tajne političke policije (Služba državne sigurnosti – SDS) pa stoga „uglavnom prazni“, putne isprave moralo se redovito produljivati u nadležnim konzulatima, što je radnike poprilično koštalo, a istovremeno je režim – konstantno žudeći za njihovim devizama – manipulirao tečajem, nanoseći im permanentnu štetu.² Integrirajući nove spoznaje s vlastitim teškoćama (obiteljska povijest, pokušaj bijega, razdvojenost od obitelji), nimalo ne iznenađuje da je samo zaokružio postojeći kritički stav prema komunističkom režimu.

Ali, Sarajlić je odlučio otići i korak dalje od običnog nezadovoljstva. Za bolje razumijevanje kasnijih događanja potrebno je uočiti da se s dolaskom u Zapadnu Njemačku povezo s hrvatskim emigrantskim organizacijama koje su tamo djelovale. Sa sigurnošću se može zaključiti da je najdublji dodir ostvario s proliberalnom grupom okupljenom oko lista *Nova Hrvatska*. S listom je očito rano došao u dodir i redovito ga je čitao.³ „Nije trebalo“, napisao je u memoarima dugogodišnji glavni urednik lista Jakša Kušan, „da u njemu otkrijemo izvanredno bistra samouka, pa smo mu, osim novina, slali i razne knjige koje je doslovce gutao. On je nama dostavljao vijesti s područja Stare Gradiške i Okučana, gdje je živjela njegova obitelj, žena i četvero djece. Bio je zaista užitak čitati njegova duga, vrlo inteligentna pisma, koja je stizao pisati tek u noćnim satima.“⁴ Dodir s antijugoslavenskom emigracijom, od režima odreda kvalificiranom neprijateljskom, ali i uključivanje u njezin rad, kako nam svjedoči Kušanov zapis, uveli su Sarajlića u opasne vode. Stoga je, posebno imajući na umu da je redovito odlazio u Okučane, morao biti oprezan. Nije, onda, nemoguće da je posezao za navodnim provokacijama, kojima je cilj bio režimu pokazati da mu navodno može vjerovati. Tako će kasnije, kada bude izložen kaznenom postupku u Jugoslaviji, izjaviti da je 1974. „pronašao i odnio letak neprijateljskog sadržaja“ u jugoslavenski konzulat u Düsseldorfu, gdje su ga uputili na važnost održavanja „dobrih veza“ s konzulatom, posebno

² „Jugoslavensko iskorištavanje privremenih radnika u Njemačkoj“, *Nova Hrvatska* (London), br. 4, 1971., 13.

³ Nacionalna i sveučilišna knjižnica (NSK), Zagreb, Zbirka rukopisa i starih knjiga, *Nova Hrvatska*, Janjko Sarajlić: Pismo od 16. siječnja 1982.

⁴ Jakša Kušan, *Bitka za Novu Hrvatsku. Svjedočanstva* (Rijeka, 2000), 246.

jer se očekivao skori posjet Josipa Broza Tita Zapadnoj Njemačkoj.⁵ U stvarnosti, Sarajlić je prezirao komunistički režim – u jednom pismu uredništvu *Nove Hrvatske* naziva ga „crveni fašizam“ – te je, prilikom posjeta obitelji, stekao krug istomišljenika kojima je prenosio antijugoslavenske i antikomunističke poruke iz emigracije.⁶ Imajući u vidu činjenicu da mu se obitelj i dalje nalazila u Okučanima, Sarajlić se s jedne strane pretvarao da je samo običan „jugoslavenski radnik na privremenom radu u Njemačkoj“, a s druge je postao dio emigrantskih nastojanja za promjenom stanja u Jugoslaviji.

„Zločin“ i kazna

Kako je ranije navedeno, Sarajlić je gotovo svake godine putovao obitelji na dulji odmor. Učinio je to i 4. rujna 1982., kada je u društvu stanodavke te u njezinu automobilu prešao jugoslavensko-austrijsku granicu kod mjesta Gornja Radgona. Premda je, kako navodi Kušan, upozoravan da u Jugoslaviju „ne nosi sa sobom ništa, što bi ga moglo otkriti“,⁷ ovoga puta odlučio je drugačije. U podu vozila skrio je 17 brojeva *Nove Hrvatske*, tri broja *Vjesnika Hrvatskog narodnog vijeća* i 16 raznih knjiga, što je carinska služba otkrila prilikom pregleda. Tri dana kasnije, 7. rujna 1982., Prekršajni sud u Murskoj Soboti osudio ga je na 20 dana zatvora.⁸ Već je tada bio uvjerenja da je njegovo zatvaranje samo nova epizoda u dugom nizu srpskog terora nad Hrvatskom i Hrvatima.⁹

⁵ Hrvatski državni arhiv (HDA), Zagreb, Socijalistička Republika Hrvatska, Republički sekretarijat unutrašnjih poslova (SRH/RSUP), Služba državne sigurnosti, Centar Osijek (SDS/CO), Informacija br. 792 od 14. prosinca 1982.

⁶ NSK, ZRSK, *Nova Hrvatska*, Janjko Sarajlić: Pismo od 4. listopada 1981.

⁷ Kušan, *Bitka za Novu Hrvatsku*, 246.

⁸ ŽSSB, OSSP, Br. K 54/82, Sarajlić Janjko, Socijalistička Republika Hrvatska / Služba državne sigurnosti – Centar Osijek / Ispostava Slavonski Brod, Br. 1362/1, Krivična prijava od 24. kolovoza 1982.

⁹ O tome svjedoči neobična epizoda s pjesmom naslovljenom „U Tamnici“. U cijelosti glasi: „U tamnici tamnije [...] se šetaju dželatati. Duga brka i mrka pogleda, u tamnici bio i moj djeda. Udaraju i majku nam psuju, za staru braću raspituju. Lažeš, bre!, nećeš da odaješ, nećeš da govoriš, noćas bre ima da prozboriš. Noć se spusti moja mila mati, u tamnicu dođoše dželatati. Dako, Draža i družina cijela. Kazuj, more! Gdje si bio i što si radio, sigurno si član i [Hrvatskog narodnog] vijeća bio. Dobio sam nekoliko šamara i cipela, oko rebara. U meni se probudila snaga, sila jača negoli u diva. Pribiše me ni dužna ni kriva. Što sam [?] i dijete, zbog toga mi vješalima prijete. Neka, neka tako meni i treba, hoćemo mi srbina za brata, a u kuću dobismo dž. [dželata]. Zato braćo po cijelom svijetu, recite svima da smo u jadima. Mene moja naučila mati, pjevaj sine, živjeli H. [Hrvati]“. (ŽSSB, OSSP, Br. K 54/82, Sarajlić Janjko, [Anonimno]: „U tamnici“, [nedatirano].) Tekst je pjesme kod Sarajlića pronađen prilikom preprate u Okružni zatvor u Slavonskoj Požegi. (ŽSSB, OSSP, Br. K 54/82, Sarajlić Janjko, Socijalistička Republika Hrvatska / Služba državne sigurnosti – Centar Osijek / Ispostava Slavonski Brod, Br. 1362/1, Krivična prijava od 24. kolovoza 1982.) Pred istražnim sucem Sarajlić je, pak, naveo da je tekst pjesme našao u zatvoru u Sloveniji, navodno je i nadopisao

Kako iz navedenog nesumnjivo proizlazi, Sarajlić je dobro znao da unošenje bilo kakve literature iz inozemstva može dovesti do kažnjavanja.

Samo nekoliko dana po početku izdržavanja kazne u Sloveniji, i zasigurno na izravnu intervenciju iz komunističke Hrvatske,¹⁰ Sarajlić je ubrzo prebačen u Okružni zatvor u Slavonskoj Požegi. Do trenutka kada je priveden na saslušanje pred istražnog suca, lokalna je ispostava SDS-a protiv njega podnijela prijedlog kaznene prijave. Osumnjičen je za počinjenje kaznenog djela iz čl. 133 (stavci 1 i 3) Krivičnog zakona SFRJ, tj. za pokušaje nelegalnog unošenja „propagandnog materijala neprijateljskog sadržaja“, a u svrhu širenja „neprijateljske propagande“. Prema daljnjim navodima u kaznenoj prijavi, u „materijalu“ koji je pronađen kod Sarajlića „neistinito se prikazuje društveno stanje u SFRJ, uveličava se tzv. Nezavisna Država Hrvatska i izvrgavaju poruzi društveno-politički predstavnici i institucije u SFRJ. S obzirom na količinu i vrstu navedene literature mišljenja smo da ju je Sarajlić pokušao unijeti s namjerom raspačavanja među svojim istomišljenicima u zemlji i na taj način širiti neprijateljsku propagandu“.¹¹ Daleko više negoli nelegalan čin unošenja inkriminirane literature u Jugoslaviju, režim je nastojao utvrditi Sarajlićeve navodnu neprijateljsku namjeru.

Pred istražnim je sucem Okružnog suda u Slavonskoj Požegi Sarajlić saslušan 24. rujna 1982. Nije negirao činjenicu da je pronađena inkriminirana literatura, ali se suprotstavio tumačenju prema kojem ju je u Jugoslaviju unio u svrhu neprijateljskog djelovanja: literaturu je, kako je naveo, „prikupio samo iz najobičnije znatizelje“ i htio „pročitati“ na odmoru, a ne „rasturati“. Negi-

nekoliko riječi, a na kraju i cijeli tekst prepisao na poseban papir, koji je pronašla policija. (ŽSSB, OSSP, Br. K 54/82, Sarajlić Janjko, Socijalistička Republika Hrvatska / Služba državne sigurnosti – Centar Osijek / Ispostava Slavonski Brod, Br. 1362/1, Krivična prijava od 24. kolovoza 1982., Zapisnik o ispitivanju okrivljenog od 24. rujna 1982.) U kasnijim sjećanjima Sarajlić je tvrdio da mu je tekst pjesme podmetnuo SDS te ga odmah potom i „prisilio“ da ju prepíše. U toj varijanti pjesma u cijelosti glasi: „U tamnici tamnuju Hrvati, Hrvatskom se šetaju dželat. Duga brka i mrka pogleda, u tamnici je bio i moj djeda. Udaraju i majku nam psuju, i za stare borce raspituju, a ja lažem, ne smijem da im kažem. Tri sam dana na ispitu bio, a ništa im priznat nisam htio.“ (Janjko Sarajlić, „Zlostavljanje i robija zbog hrvatskih knjiga i novina“, *Nova Hrvatska*, br. 19, 1987., 14.). Za SDS pjesmom se „na najgrublji način vrijedja bratstvo i jedinstvo jugoslovenskih naroda“. (HDA, SRH/RSUP, SDS/CO, Informacija br. 792 od 14. prosinca 1982.).

¹⁰ Prema svemu sudeći, radilo se o inicijativi tajne političke policije, tj. SDS-a. Naime, u trenutku dok se nalazio u zatvoru u Sloveniji, lokalna ispostava SDS-a izvršila je pretres njegove obiteljske kuće u Okučanima. U informaciji o događaju navedeno je da SDS odlučuje o eventualnom kaznenom progonu Sarajlića u Hrvatskoj. (HDA, SRH/RSUP, SDS/CO, Informacija br. 535 od 10. rujna 1982.).

¹¹ ŽSSB, OSSP, Br. K 54/82, Sarajlić Janjko, Socijalistička Republika Hrvatska/Služba državne sigurnosti – Centar Osijek / Ispostava Slavonski Brod, Br. 1362/1, Krivična prijava od 24. kolovoza 1982.

rao je također pripadnost bilo kojoj emigrantskoj organizaciji.¹² Zadržan je u pritvoru, a naložena je daljnja istraga.¹³ Više od tjedan kasnije, ponovo pred istražnim sucem, ponovio je prethodne tvrdnje, tj. da inkriminiranu literaturu, kako je izjavio, nije namjeravao „rasturati“ te da je nije pribavio iz „šovinističkih“ ili „kontrarevolucionarnih“ pobuda.¹⁴ Drugim riječima, središnji dio optužbe mjerodavnog okružnog javnog tužilaštva od 14. listopada 1982. išao je u smjeru pokazivanja da je Sarajlić, unoseći u državu „propagandni materijal“, u biti htio na protuustavan način promijeniti stanje u Jugoslaviji. Prema navodu iz spomenute optužnice, Sarajlić je unošenjem inkriminirane literature, koja:

„stvara uvjerenje da u SFRJ hrvatski narod nije ravnopravan sa ostalim narodima i narodnostima, da se hrvatski narod nalazi u položaju političke, društvene i kulturne potčinjenosti, da društveni sistem demokratskog samoupravnog socijalizma u SFRJ ne omogućava slobodno vršenje ustavnih prava građana, u kojem se izlažu poruzi najviši organi vlasti i samoupravljanja, veliča tzv. NDH te se neistinito i iskrivljeno prikazuju neke negativne pojave u privrednom i drugom razvoju našeg društva, da se na teritorij SFRJ propagandni materijal kojim se poziva na obaranje vlasti radničke klase i radnih ljudi, na protuustavnu promjenu socijalističkog samoupravnog društvenog uređenja, na razbijanje bratstva i jedinstva i ravnopravnosti naroda i narodnosti i zlonamjerno i neistinito prikazuje društveno političke prilike u zemlji, pa da je time počinio krivično djelo protiv osnova socijalističkog samoupravnog društvenog uređenja i sigurnosti SFRJ neprijateljske propagande opisano i kažnjivo po čl. 133. st. 3. i 1. KZ [krivičnog zakona] SFRJ“.¹⁵

Kazneno djelo za koje je Sarajlić optužen ulazilo je u red političkog kriminala ili političke delinkvencije. Njemu je, pak, bila posvećena cijela glava saveznog kaznenog zakona (Glava XV.) i, budući da mu je osnovna intencija bila zaštita pojavnosti poput „socijalističko samoupravno društveno uređenje“ te „bezbjednost Jugoslavije“, relevantna literatura s razlogom pokazuje da se radilo o ključnom pravosudnom sredstvu pomoću kojeg su komunisti

¹² ŽSSB, OSSP, Br. K 54/82, Sarajlić Janjko, Zapisnik o ispitivanju okrivljenog od 24. rujna 1982.

¹³ ŽSSB, OSSP, Br. K 54/82, Sarajlić Janjko, Rješenje o provođenju istrage i određivanju pritvora od 24. rujna 1982.

¹⁴ ŽSSB, OSSP, Br. K 54/82, Sarajlić Janjko, Zapisnik o ispitivanju okrivljenog od 4. listopada 1982.

¹⁵ ŽSSB, OSSP, Br. K 54/82, Sarajlić Janjko, Okružno javno tužilaštvo Slavonska Požega, Br. KT-82/82-5, Optužnica od 14. listopada 1982.

štitili vlastiti monopol nad društvom.¹⁶ Još je važnije primijetiti da je osoba optužena za politički kriminal gotovo u pravilu mogla računati na osuđujuću presudu te da ju je, podjednako tijekom istražnog i prekršajnog ili kaznenog postupka, tijekom izdržavanja kazne te poslije, režim tretirao kao najopasnijeg neprijatelja države. Upravo u takvom svjetlu treba gledati optužnicu protiv Sarajlića iz listopada 1982. Nakon što ga je Prekršajni sud u Murskoj Soboti osudio za nelegalni unos inkriminirane literature, dakle, kaznio ga zbog kršenja zakona, prebačen je u nadležnost pravosudnog sustava komunističke Hrvatske, gdje će se odrediti – u prvom redu – politička težina njegova čina.

Zato tužitelj glavninu napora nije usmjerio u nelegalno unošenje inkriminirane literature, nego u dokazivanje navodne Sarajlićeve jasne namjere neprijateljskog djelovanja. „Činjenica da je okrivljenik“, prema tužitelju, „posjedovao i prenosio više istovjetnih primjeraka propagandnog materijala nadalje potvrđuje ovaj zaključak o njegovoj namjeri („namjerno izazivanje, širenje i učvršćivanje neprijateljskih ideja i stavova“), jer očigledno istovjetni primjerci ne mogu služiti drugoj svrsi osim da ih se rastura“.¹⁷ Analogno navedenome, tužitelj je mogao zaključiti da je Sarajlić vrlo dobro znao kako se radi o literaturi (s tim da se usmjerio samo na *Novu Hrvatsku* i *Vjesnik Hrvatskog narodnog vijeća*) koja se uglavnom otvoreno zalagala za promjenu društveno-političkog stanja u Hrvatskoj. „Isto tako“, navedeno je dalje,

„ne može se uvjerljivim prihvatiti niti onaj dio njegove obrane u kojem, očito radi ublažavanja svog položaja, želi okrivljenik prikazati da mu nije bilo poznato o kakvom se propagandnom materijalu radi za našu zemlju, jer kad bi to bila istina, onda se postavlja pitanje zašto je okrivljeniku bilo potrebno da skriva materijal u kola kod unošenja u Jugoslaviju, da ga čak prikriveno stavlja u kola i od njemačke državljanke [s kojom je prešao granični prijelaz kod Gornja Radgone] te da konačno omotava novinskim papirom, lijepi razglednice na korice knjiga i slično. [...] Okrivljenik je dakle znao o kakvom se materijalu radi, znao je da ga izdaje politička emigracija čiji su krajnji ciljevi usmjereni na razbijanje socijalističke i samoupravne jugoslavenske zajednice, i da propagandna djelatnost ove političke emigracije je samo jedno od sredstava kojima u nasrtaju na našu zemlju nastoje ostvariti svoje ciljeve. Okrivljenik je dakle čitajući i pregledavajući ovaj propagandni materijal samo pregledno veoma lako mogao shvatiti u kojoj je mjeri prisutan najgrublji i najotvoreniji propagandni napad na naše društveno političko uređenje, na našu privredu, na bratstvo, jedinstvo i ravno-

¹⁶ Usp. Rajko Danilović, *Upotreba neprijatelja. Politička suđenja u Jugoslaviji 1945.-1991.* (Beograd, 2010), na više mjesta.

¹⁷ ŽSSB, OSSP, Br. K 54/82, Sarajlić Janjko, Okružno javno tužilaštvo Slavenska Požega, Br. KT-82/82-5, Optužnica od 14. listopada 1982.

pravnost naših naroda i narodnosti, pa je usprkos tom saznanju ipak taj materijal prebacio u našu zemlju kako bi njime doprineo ostvarivanju ciljeva neprijateljske političke emigracije.“¹⁸

Neovisno o tome što se radilo o čovjeku koji se nije isticao pretjerano intenzivnim, utjecajnim i posebno opasnim opozicijskim djelovanjem te osobi skromnih radničko-seljačkih korijena, tužiteljeva je namjera očito bila ići do kraja, tj. cijeli slučaj prikazati kao neprijateljski i kao nepatriotski ili izdajnički čin, koji onda zaslužuje najtežu vrstu kazne. Takva je tendencija jasno vidljiva i u završnim rečenicama optužbe. Naime, zatražio je od suda da Sarajliću kao otegotnu okolnost uzme i, kako je naveo, „amoralan način“ iskorištavanja „povjerenja društvene zajednice“, pokazanog time „što mu je omogućen rad u inozemstvu, a on to iskoristio na taj način da je svojoj domovini pokušao naškoditi unošenjem neprijateljskog propagandnog materijala“.¹⁹ Sarajliću je prijetio dugotrajan zatvor.

Niti prilikom glavne rasprave, održane 8. studenog 1982., Sarajlić nije mijenjao iskaz. Ostao je kod tvrdnji o znatizelji kao ključnom motivu za nabavku inkriminirane literature, odnosno da mu je bilo „poznato da se ta literatura ne smije prenašati u našu zemlju s obzirom na njezin sadržaj“. Predsjednik je sudskog vijeća, pak, uporno inzistirao da Sarajlić prizna „neprijateljsku namjeru“, ali bez uspjeha. „Na daljnji upit predsjednika vijeća“, navedeno je u zapisniku glavne rasprave, „da objasni optuženi s obzirom na njegov uzrast (sic!), razvijenost (sic!), da je mogao shvatiti kakav je sadržaj ‘Nove Hrvatske’ [i] ‘Vijesnika hrvatskog naroda’ (sic!) [*Vjesnika Hrvatskog narodnog vijeća*], da je sve to upravljeno protiv našeg samoupravnog sistema s obzirom da [je] prilikom davanja svoje obrane iskazao da je čitao djelimično tu literaturu i unatoč toga što mu je bilo poznato to da se radi o propagandnom materijalu, zašto ga je nosio u Jugoslaviju, optuženi izjavljuje da je on to nosio samo s razloga da bi ga čitao za vrijeme odmora, a ne s namjerom da ga rastura“. Suočen s ovakvom vrstom iskaza optuženika, tužitelj nije potrošio previše vremena na završnu riječ, tj. njegovu obranu proglasio je nelogičnom. Sarajlićev je branitelj, pored isticanja da se radi o ocu četvero malodobne djece, koji i zato zaslužuje „blagu kaznu“, upozorio na tužiteljevo upitno tumačenje neprijateljske namjere optuženika. U jednom je trenutku izjavio da Sarajlić „čak nije bio niti svjestan kakvo djelo čini unašanjem navedenog materijala“.²⁰ Sarajlić i njegov branitelj odlučili su obranu temeljiti na priznanju krivice, ali samo za unošenje inkriminirane literature, smatrajući da će takav postupak, praćen otporom optužbi da je djelovao s neprijateljskih pozicija, tj. iz neprijateljskih namjera, dovesti do blage kazne.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Isto.

²⁰ ŽSSB, OSSP, Br. K 54/82, Sarajlić Janjko, Okružni sud Slavenska Požega, Zapisnik o glavnoj raspravi od 8. studenog 1982.

Premda je režim mogao drugačije postupiti, tj. mogao je „pedagoško-preventivnu“ svrhu kazne ostvariti i blažom kaznom, upravo je na Sarajlićevu slučaju odlučio pokazati što čeka one pojedince koji se usude, pa makar i na relativno blag način, suprotstaviti poretku. Istog dana kad je održana glavna rasprava, tj. 8. studenog 1982., sudsko je vijeće Sarajlića osudilo na kaznu zatvora u trajanju od četiri godine. Svi argumenti obrane su odbačeni, odnosno proglašeni neistinitim i neuvjerljivim, a prihvaćena je i tužiteljeva tvrdnja o „amoralnoj“ izdaji „povjerenja društvene zajednice“. Kao olakotne okolnosti Sarajliću su priznate obiteljske okolnosti te činjenica da se nalazio u relativno mladoj dobi.²¹ Žalbeni postupak proveden je relativno brzo, u malo više od dva mjeseca. Nasuprot obrani, koja je ponovno istaknula kako bi drugostupanjski sud trebao uzeti u obzir nepobitne činjenice da je Sarajlić „svjestan“ vlastite odgovornosti, tj. toga da je „počinio krivično djelo“, te da mu se, u nedostatku konkretnijih dokaza, ne može utvrditi nesumnjiva neprijateljska namjera, tužiteljstvo je smatralo da već unošenje inkriminirane literature u Jugoslaviju predstavlja nedvojben dokaz njegove „krivične odgovornosti“, napose stoga jer je, kako je posebno naglašeno, kazneno djelo neprijateljske propagande „koje je počinio optuženik je jedan od najtežih oblika krivičnih djela protiv osnova socijalističkog samoupravnog društvenog uređenja i sigurnosti SFRJ“.²² Mjerodavni je drugostupanjski sud, uz neke manje preinake, poput uračunavanja vremena koje je Sarajlić proveo u zatvoru u Sloveniji te istražnom zatvoru u Slavonskoj Požegi, potvrdio presudu. Jedino u čemu se suprotstavio presudi Okružnog suda u Slavonskoj Požegi bilo je tumačenje prema kojem bi se Sarajliću kao „otegotna okolnost“ trebalo uzeti „iskorištavanje povjerenja društvene zajednice“. Nasuprot tome, utvrđeno je da je njegov odlazak „na privremeni rad u inozemstvo“ bio ishod „stjecaja okolnosti“, što se, onda, nije moglo „pripisati u krivnju optuženika“.²³

Premda se iz navedenog treba zaključiti da je Sarajlić svjesno u Jugoslaviju unio literaturu za koju je znao da je režim tretira neprijateljskom, svejedno mora šokirati visina kazne koja mu je izrečena. Naime, on nije bio pripadnikom kakve organizacije koja se protiv režima borila terorističkim metodama, niti je u Jugoslaviju ušao s namjerom da nasilno pokuša svrgnuti režim ili potiče nemire. Opozicijski čin koji je vjerojatno namjeravao prakticirati bilo je širenje antijugoslavenski orijentirane literature, tj. dominantno nenasilni oblik djelovanja. Drakonski karakter presude još je bolje vidljiv ako se

²¹ ŽSSB, OSSP, Br. K 54/82, Sarajlić Janjko, Okružni sud Slavonska Požega, Presuda od 8. studenog 1982.

²² Usp. ŽSSB, OSSP, Br. K 54/82, Sarajlić Janjko, Odvjetnik Alojzije Fiuri: Žalba od 26. studenog 1982; ŽSSB, OSSP, Br. K 54/82, Sarajlić Janjko, Okružno javno tužilaštvo Slavonska Požega, Br. KT-82/82-12, Odgovor na žalbu od 10. prosinca 1982.

²³ ŽSSB, OSSP, Br. K 54/82, Sarajlić Janjko, Vrhovni sud Hrvatske, Br. I Kž 1133/1982-4, Presuda od 12. siječnja 1983.

usporedi s nekim tada aktualnim kaznama izrečenim za kaznena djela običnog kriminaliteta. Gotovo četiri godine kasnije, krajem ožujka 1987., Okružni je sud u Zagrebu na kaznu zatvora u trajanju četiri godine osudio stanovitu B. H. iz Zagreba, a jer je iz vatrenog oružja ustrijelila supruga.²⁴ Dakle, istovjetnom zatvorskom kaznom pravosudni sustav komunističke Hrvatske tretirao je nasilno ubojstvo i poprilično benignan vid antijugoslavenskog djelovanja. Sve to nesumnjivo svjedoči da je u potonjem slučaju režim pravosudni okvir rabio više u svrhu obračuna s političkim neistomišljenikom nego s ciljem kažnjavanja navodno opasnog protivnika poretka. Prema jednom kasnijem izvoru, Sarajlićev sudrug u ćeliji Okružnog zatvora u Slavonskoj Požegi, čovjek koji se tu nalazio zbog nekog djela običnog kriminaliteta, također je bio začuđen visinom kazne koja mu je izrečena. „Ovome sa mnom u ćeliji“, napisao je Sarajlić u pismu koje je zaplijenio SDS, „nije isto jasno zašto su mene ti crveni fašisti osudili na četiri godine zatvora“. On sam je, pak, cjelokupni slučaj prihvatio kao nasilni čin pravosudnog terora. „Presudu sam saslušao u stavu mirno“, naveo je u istom pismu, „podignute glave, a u mojim mislima sam im svima opsovao po sto puta majku fašističku“.²⁵

Sarajlić je o uhićenju i kaznenom procesu opširno pisao nakon izlaska iz zatvora i novog odlaska u emigraciju. Tekstovi su objavljeni u časopisu *Nova Hrvatska* i, u slučaju da im se u tom segmentu potvrdi vjerodostojnost, mogli bi predstavljati važno svjedočanstvo o nasilju koje je nad njim vršeno.²⁶ Premda se također treba u obzir uzeti da su objavljeni s jasnom političkom namjenom, tj. usred snažne propagandne kampanje hrvatskog emigrantskog tiska i nekih međunarodnih organizacija, usmjerene prikazivanju stvarnog stanja političkih zatvorenika u zatvorima komunističke Hrvatske, nisu nužno tendenciozne njegove tvrdnje da je prilikom uhićenja pretrpio niz udaraca u glavu, da je tajna politička policija pokušala iz njega izvući informacije o pojedincima s kojima je surađivao u emigraciji rabeći pritom fizičko nasilje (navodno čak i metodom strujnih udara) i da je tijekom boravka u ćeliji Okružnog zatvora u Slavonskoj Požegi gotovo svakodnevno fizički napadan. Potonjoj pretpostavci bi u prilog mogla ići činjenica da Sarajlić nije bio javno prepoznat pojedinac (poput, primjerice, Franje Tuđmana, Marka Veselice ili kasnije Vladimira Šeksa), što je uglavnom bio razlog zbog kojeg režim nad

²⁴ Sarajlić, „I u zatvoru ima lijepih trenutaka, divnih ljudi i prijateljstava“, *Nova Hrvatska*, br. 2, 1988., 14.

²⁵ HDA, SRH/RSUP, SDS/CO, Informacija br. 406 od 16. lipnja 1983.

²⁶ Usp. Sarajlić, „Zlostavljanje i robija zbog hrvatskih knjiga i novina“, *Nova Hrvatska*, br. 9, 1987., 13-14; Sarajlić, „Predratni su zatvori bili ‘odmarališta’ prema komunističkim tamnicama“, *Nova Hrvatska*, br. 20, 1987., 14-15; Sarajlić, „Svaki udarac koji me ne ubije taj me jača!“, *Nova Hrvatska*, br. 21, 1987., 13-14; Sarajlić, „Elektro-šokovima iznudjivali su priznanja“, *Nova Hrvatska*, br. 22, 1987., 15; Sarajlić, „Sudjenje i odlazak u Staru Gradišku“, *Nova Hrvatska*, br. 23, 1987., 14.

takvima nije primjenjivao izravno fizičko nasilje. Fizička represija također nije pojavnost koja bi se spominjala u dokumentaciji policijskih, pravosudnih i zatvorskih vlasti, na kojoj se uglavnom temelji ovaj tekst.

U Kazneno-popravnom domu Stara Gradiška

Potkraj prosinca 1983. Sarajlić je poslan²⁷ na izdržavanje kazne u Kazneno-popravni dom (KPD) Stara Gradiška. Radilo se o zatvoru u koji je komunistički režim redovito slao osuđenike koji su dobili status političkih, tj. osoba osuđenih za neko kazneno djelo političkog kriminala. U opozicijskim je krugovima zatvor već odavno prepoznat kao mjesto iznimno lošeg tretmana prema političkim zatvorenicima. Primjerice, prema pismu Vlade Gotovca saveznom predsjedništvu iz prosinca 1983. starogradiška je kaznionica bila najgora od svih. Gotovac ju je smatrao koncentracijskim logorom s ublaženim tretmanom, u kojem je „vrijeme ukinuto u samovolji“.²⁸ Drugi su politički zatvorenici bili precizniji u opisu njezinih uvjeta. Tako je Vladimir Šeks, osuđen 1981. zbog neprijateljske propagande, zbog čega je u zatvoru 1985. boravio šest mjeseci, u zatvorskom dnevniku objavljenom u Sloveniji 1987., predstavio jugoslavenskoj i međunarodnoj javnosti KPD Stara Gradiška. Ukratko, radilo se o mjestu narušenih higijenskih i stambenih uvjeta, jako loše prehrane, stalnog nadzora i prisilnog „preodgoja“, u kojem su politički zatvorenici bili s namjerom držani u društvu običnih kriminalaca, što se naravno treba ocijeniti dodatnom vrstom kazne namijenjene „državnim neprijateljima“.²⁹ Očito, za režim su politički osuđenici bili najopasnijom vrstom unutarnjeg neprijatelja, pa im je, smještajem u zatvore poput onog u Staroj Gradiški, namijenio i dodatna poniženja.

Dostupna dokumentacija pokazuje da Sarajlić – što je bila jedna od temeljnih karakteristika većine političkih zatvorenika – nije podlegao pritiscima zatvorske uprave. Nalazio se pod stalnim nadzorom doušnika³⁰ i stražara te u stalnoj prijetnji poziva na informativne razgovore, koji su u pravilu završavali prisilnim odvođenjem u samicu. Uporno je međutim odbijao pokazati slabost,

²⁷ Zanimljivo je primijetiti da je Sarajlić još dok je boravio u Okružnom zatvoru u Požegi zatražio premještanje u zatvor. Takav zahtjev uputio je jer se nadao da će tamo imati bolju zdravstvenu negu, prostor slobodne aktivnosti, ali i mogućnost ostvarivanja osobnog dohotka jer mu je novac bio krajnje potreban, budući da je uhićenjem prekinuo zaposlenje u Zapadnoj Njemačkoj. ŽSSB, OSSP, Br. K 54/82, Sarajlić Janjko, SRH/Okružni zatvor Slavonska Požega, Br. P-62/82., Janjko Sarajlić: Zahtjev za upućivanje u kazneno popravnu ustanovu prije pravomoćnosti presude od 19. studenog 1982.

²⁸ Franjo Tuđman, *Osobni dnevnik*, knjiga 3 (Zagreb, 2011), Zapis od 8. siječnja 1984., 12.

²⁹ Usp. Vladimir Šeks, *Tmina zatvorske sna* (Split, 1993), na više mjesta.

³⁰ HDA, Odjel za kaznene sankcije, Kazneno-popravni dom Stara Gradiška (KPDSG), Dosje br. 5674: Janjko Sarajlić, Izvještaj od 19. travnja 1983.

tj. i u jednoj prilici režimu pokazati da prihvaća odgovornost za kazneno djelo zbog kojeg je osuđen. Primjerice, prema dojavu jednog doušnika, Sarajlić je jednom zatvoreniku odsječnim stilom izjavio da se on i prije zatvaranja „borio protiv ovog [komunističkog] sustava i da će se i dalje boriti dok je i u zatvoru“.³¹ Premda je zatvorska uprava njegovo općenito ponašanje ocijenila „korektnim“, nije bila zadovoljna njegovim odnosom prema kaznenom djelu, koji je ocijenjen „nekritičnim“.³² Zbog nepopustljivog stava zatvorska ga je uprava svrstala u „C“ grupu, koja se sastojala od „najnepopustljivijih“ zatvorenika, što je podrazumijevalo poseban tretman kad su u pitanju bili dodiri s vanjskim svijetom te, vjerojatno, težina posla koji je obavljao.

Poput običnih zatvorenika, i političkim je teško padala odvojenost od najbližih, napose obitelji. Stoga su rijetki posjeti obitelji bili za Sarajlića iznimno važan trenutak. Ali, svrstavanje u „C“ grupu zatvorenika značilo je da se radi o vrlo posebnom obliku posjeta. Pored prisutnosti zatvorskog stražara (koji je o sadržaju razgovora kasnije napisao bilješku), Sarajliću nije dopušten izravan fizički dodir s obitelji. Umjesto toga, s obitelji je komunicirao s izvjesne daljine, tj. iz „jasala“. Takav tretman teško ga je pogađao. U pismu obitelji tako je naveo: „Zar ne bi ja imao pravo otvoriti kutiju keksa, pa da posjedimo, pojedemo i popričamo, to bi bio puno ljepši utisak na djecu nego ovako“.³³ Kako bi promijenio status, a time dobio pravo na izravan dodir s obitelji prilikom posjeta, Sarajlić je često na poslu radio „do iscrpljenosti“, ali uzalud. Nakon jednog takvog posjeta požalio se upravi sljedećom rečenicom: „Razgovor za jaslama, za mene sa moje četvoro dječice od 6 – 10 godina, nije dostojan čovjeka“.³⁴ Dok je za režim imao samo neskrivenu mržnju, dotle je Sarajlić obitelj razumljivo nastojao umiriti. U pismu kćeri tako navodi da je vrlo zadovoljan njezinim držanjem. „Ti ne kriviš“, napisao je, „nikoga, ti tako to zrelo uzimaš onako kako jest. Tako rade pravi ljudi. Slabi okrivljuju svakoga. Samo da bi se u očima drugih pokazali kao veliki.“³⁵

Sarajliću je posebno teško padala represija koju je režim primjenjivao na njegovoj obitelji, a dok se on nalazio u zatvoru. Naime, obitelj u obližnjim Okučanima redovito su posjećivali pripadnici obične ili tajne političke policije. Sasvim je jasno da se radilo o metodi neizravne represije usmjerene na ili „slamanje“ Sarajlića u zatvoru ili navođenje njegove supruge da otkrije režimu eventualno nove inkriminirajuće podatke o njemu. Policija u Okučanima

³¹ HDA, KPDSG, Dosje br. 5674: Janjko Sarajlić, Izvještaj od 19. travnja 1983.

³² HDA, KPDSG, Dosje br. 5674: Janjko Sarajlić, SRH/KPDSG, Br. 04-4294/1-1983, Predmet: Sarajlić Janko [sic!], osudjeni, premještaj u KPD Lepoglavu od 29. travnja 1983.

³³ HDA, KPDSG, Dosje br. 5674: Janjko Sarajlić, Janjko Sarajlić: Pismo od 14. travnja 1983.

³⁴ HDA, KPDSG, Dosje br. 5674: Janjko Sarajlić, Janjko Sarajlić: Pismo od 15. travnja 1983.

³⁵ HDA, KPDSG, Dosje br. 5674: Janjko Sarajlić, Janjko Sarajlić: Pismo od 1. lipnja 1983.

također je o njemu širila svakojake glasine.³⁶ Sarajlić je za policijsko zastrašivanje svoje obitelji uspio saznati pa je razumljivo nastojao umirujuće djelovati na suprugu. „Onaj tko bude dolazio“, naveo je u jednom pismu supruzi, „nemoj se nervirati, ni pričati bilo što s njim, ignoriši [sic!] ga jednostavno, uzmi djecu i napusti kuću demonstrativno, ostavi njega samoga u kući i čekajte na cesti dok on ode.“³⁷ Istovremeno, uslijed njegova zatočenja, obitelj se nalazila u teškim materijalnim prilikama. Supruga nije uspijevala pronaći posao, a režim je obitelji uskratio socijalnu pomoć. Jedini izvor prihoda obitelji dolazio je iz nadničarskih poslova supruge.³⁸

Režim ipak nije bio svemoćan, odnosno nije uspijevao čak ni u zatvorima uspostaviti potpunu kontrolu nad žrtvama. Sarajlić je mogao stanovitu zaštitu te osjećaj pripadnosti pronaći u društvu drugih političkih zatvorenika. Radeći kao „varioc CO₂ [plinskog] varenja“ dolazio je u dodir s metalom, tj. sirovinom od koje se moglo načiniti svakojaka sredstava na cijeni u svim zatvorima, poput, primjerice, bodeža. Doušnici su primijetili da izrađuje bodeže za albanske političke zatvorenike smještene u zatvoru pa se između njih razvio osjećaj međusobnog povjerenja. Navodno su Albanci za njega govorili da se radi o čovjeku „koji je bio u Njemačkoj i koji je političar [sic!] i u njega imaju puno povjerenje za rad“.³⁹ U odnosu na obične zatvorenike, naprotiv, počeo je njegovati dubok osjećaj nepovjerenja, smatrajući da su mnogi od njih doušnici zatvorske uprave. Jedan, u kojega je očito sumnjao, dojavio je početkom svibnja 1983. Sarajlićeve riječi u kojima je, barem na ovom primjeru, bilo mnogo istine. „Jednom je rekao“, navedeno je, „kako Vi [zatvorska uprava] imate svoje ljude. Jako je bezobrazan za osuđenike koji nisu suđeni za politiku, da su to sve drukeri, da to sve treba pobiti.“⁴⁰ Neku vrstu posredne zaštite Sarajlić je mogao naći u činjenici da je dolazio iz obližnjeg mjesta pa je poznavao barem neke stražare i civilne zaposlenika zatvora. Navedeno samo po sebi nije nužno moralo značiti pogodnost jer, kako je sam napisao u člancima objavljenim 1987., dok je boravio u zatvoru Okružnog suda u Slavonskoj Požegi često su ga fizički napadali upravo zaposlenici zatvora iz Okučana i okolnih sela, ali izgleda da je u Staroj Gradiški ipak dobivao informacije od nekog poznanika ili člana šire obitelji. Uprava je za njegove dodire s „prijateljskim vezama“ uspjela saznati pa je upravo to bio razlog zašto je od nadležnih zatražila da Sarajlića premjeste drugdje. Daljnje toleriranje nedopuštenih dodira direktor

³⁶ Sarajlić, „Višestruki oblici progona političkih zatvorenika“, *Nova Hrvatska*, br. 24, 1987., 14.

³⁷ HDA, KPDSG, Dosje br. 5674: Janjko Sarajlić, Janjko Sarajlić: Pismo od 14. travnja 1983.

³⁸ Sarajlić, „Protest“, *Otpor* (Chicago), br. 1., 1987., 16.

³⁹ HDA, KPDSG, Dosje br. 5674: Janjko Sarajlić, Doušnički izvještaj, nedatirano [1983.].

⁴⁰ HDA, KPDSG, Dosje br. 5674: Janjko Sarajlić, Izvještaj nazvan „Sarajlić“ od 2. svibnja 1983.

zatlora ocijenio je nepovoljnim za očekivani „preodgoj osuđenog“.⁴¹ Očito, napori režima u „slamanju“ Sarajlića nisu bili uspješni, pa je nastupilo vrijeme za novi pokušaj.

U Kazneno-popravnom domu Lepoglava

U KPD Lepoglava, zatvor koji je također u krugovima političkih zatvorenika komunističke Hrvatske bio poznat kao mjesto represije, Sarajlić je u prvom redu premješten zbog toga jer je režim fizičkim izdvajanjem iz mjesta u kojemu očito nije uspio plan njegova „preodgoja“, nastojao postići isti cilj. U zatvor je stigao 17. lipnja 1983., a nakon 22 dana boravka u karanteni smješten je u ćeliju. Dodijeljen mu je posao, ali je zadržan u notornoj „C“ grupi „najnepopustljivijih“ zatvorenika. Prema opisu koji je kasnije iznio u *Novoj Hrvatskoj*:

„Po dolasku u Lepoglavu, nakon 22 dana provedenih u izolaciji, smješten sam u ćeliju br. 44, veličine 2,5x1,5 m. U njoj su bila tri kreveta, jedan iznad drugoga i mali prozorčić s rešetkama, debelim kao ruka. [...] Radno mjesto bilo mi je određeno u tokariji. Radilo se gotovo bez ikakvih zaštitnih sredstava. Nije bilo dovoljno čak ni rukavica, pa su ih kriminalci krali od drugih osuđenika. Mnogi su zatvorenici bili ozlijeđeni na poslu.“⁴²

Ali, premda s mnogim sličnostima u odnosu na položaj kakav je imao u KPD Stara Gradiška, poput stalnog nadzora, konstantne prijetnje discipliniranim kaznama i za njega iznimno teške odvojenosti od obitelji, u lepoglavskoj se kaznionici Sarajlić gotovo odmah upustio u niz prosvjednih aktivnosti. Ključni razlog tome bila je činjenica da se tada u zatvoru nalazilo nekoliko istaknutih političkih zatvorenika koji su znali unutar ograničenih okvira osmisliti i provesti raznovrsne akcije koje se treba definirati vrstom opozicijskog djelovanja. U trenutku Sarajlićevog dolaska u Lepoglavu, uprava zatvora već je neko vrijeme imala dosta problema s prosvjednim radom Vlade Gotovca i Marka Veselice, koji su znali okupiti druge oko svojih aktivnosti. Sarajlić će se, pak, usko povezati s Dobroslavom Paragom,⁴³ tada mladićem u ranim dvadesetim godinama, ali i poznatom žrtvom komunističkog režima. U Paragi će Sarajlić pronaći intelektualnog i organizacijskog vođu spremnog na prihva-

⁴¹ HDA, KPDSG, Dosje br. 5674: Janjko Sarajlić, SRH/KPDSG, Br. 04-4294/1-1983, Predmet: Sarajlić Janko [sic!], osuđeni, premještanje u KPD Lepoglavu od 29. travnja 1983.

⁴² Sarajlić, „U zatvoru smo nastavili borbu za ljudska prava“, *Nova Hrvatska*, br. 1, 1988., 14.

⁴³ Do te mjere da će u jednom trenutku predložiti zatvorskoj upravi da on umjesto Parage odsluži kaznu u samici. (Sarajlić, „I u zatvoru ima lijepih trenutaka, divnih ljudi i prijateljstava“, *Nova Hrvatska*, br. 2, 1988., 14.).

ćanje rizika koji donosi suprotstavljanje režimu u zatvoru te će s njim blisko surađivati.

Prosvjedi Sarajlića i drugih u KPD Lepoglava stoga omogućuju izvrstan uvid u oblike otpora političkih zatvorenika posljednje dekade komunističke Hrvatske. Vrlo česta metoda prosvjeda bilo je odbijanje propisanog rada. Već sredinom kolovoza 1983. sedam političkih zatvorenika, među njima Sarajlić, Paraga i Veselica, odbilo je raditi u zatvorskim radionicama na blagdan Velike Gospe. Tog dana oni su došli na radna mjesta, ali su samo „statirali“, odnosno odbijali „bilo što raditi“. ⁴⁴ Akcije odbijanja rada, pak, politički zatvorenici često su vezivali s drugim vrstama prosvjeda, poput štrajka glađu. Primjerice, u siječnju 1984. zatvorska je uprava preko doušnika uspjela saznati da politički zatvorenici planiraju poduzimanje „grupne akcije“ odbijanja rada i uzimanja hrane, a u kontekstu predstojećeg izlaska Gotovca na slobodu. Prosvjed koji bi okupio veću skupinu političkih zatvorenika za konačni je cilj imao upoznavanje međunarodne javnosti s njihovim stanjem. Posredstvom doušnika, tajna je politička policija uspjela pravodobno reagirati pa je prosvjed u začetku ugušen, a glavni organizatori premješteni iz zatvora: Gotovac je prebačen u zatvorsku bolnicu u Zagreb, Paraga, s obzirom da je bio narušenog zdravlja, u „posebnu sobu-stacionar“ u zatvoru, a Sarajlić otpremljen na „privremeni boravak“ u Okružni zatvor u Varaždinu. Prema SDS-u, Sarajlić je od svih bio „najekstremniji“, pa je navodno predlagao da se, pored odbijanja rada i uzimanja hrane, podmetne požar u radnom pogonu. Ostali njegov prijedlog nisu prihvatili. ⁴⁵ „Razbijanjem“ skupine, što je režim učinio premještanjem glavnih organizatora planirane akcije, zatvorska uprava uspjela je privremeno zaustaviti njihovo opozicijsko djelovanje.

Nad organizatorima ovakvih prosvjednih akcija stalno je visjela opasnost dodatne represije. Pored privremenog premještaja, njezin najčešći oblik bio je „kazneni raport“, dakle prisilno uzimanje iskaza, u pravilu praćeno određivanjem kazne zatvaranja u samicu. Kada su politički zatvorenici u Lepoglavi, među njima i Sarajlić, stupili 10. prosinca 1983., tj. na *Dan ljudskih prava*, u 24-satni štrajk glađu, najprije su, pojedinačno, odvedeni na ispitivanje, a potom kažnjeni s 15 dana boravka u samici. Pred ulazak u samicu oduzeta im je odjeća, a dane „neke krpe i uske, vlažne cipele“. ⁴⁶ Sarajliću je kazna boravka u samici, ali sada u trajanju 20 dana, određena i u svibnju 1986., zbog novog prosvjeda (o čemu više kasnije) praćenog trodnevnim štrajkom glađu. Na njega se odlučio dok je boravio u samici, a kad se za vijest pročulo, pridružili su im se ostali poli-

⁴⁴ „Štrajk skupine političkih zatvorenika u Lepoglavi“, *Nova Hrvatska*, br. 20, 1983., 6.

⁴⁵ HDA, SRH/RSUP, SDS/Centar Varaždin (CV), Informacija br. 80 od 24. siječnja 1984.

⁴⁶ Sarajlić, „U zatvoru smo nastavili borbu za ljudska prava“, *Nova Hrvatska*, br. 1, 1988., 15.

tički zatvorenici. Zbog tog čina kažnjen je s dodatnih 30 dana u samici.⁴⁷ Prema kasnijem Sarajlićevom opisu, kazna samice ulazila je u red okrutnijih:

„Bio sam zatvoren u samici br. 6. To je najgora samica. Kroz tu ćeliju prolazi toplovod za praonicu rublja, a da bi se u njoj stvorila nepodnošljiva vrućina, postavljen je još i radijator. Na temperaturi od oko 60°C jedva sam disao.“⁴⁸

Kako je već vidljivo iz primjera štrajka glađu poduzetog na *Dan ljudskih prava*, politički su zatvorenici pokušavali režim provocirati tako što su rabili osobno važne datume ili, pak, datume iz brojnih razloga važne za režim, kada su zbog posebnih okolnosti imali nešto šire mogućnosti djelovanja, kako bi uputili prosvjed zbog teškoća svog položaja. Takvi postupci mogu se okarakterizirati provokacijama jer im je uloga bila dvojaka: s jedne strane upozoriti na represiju koja je nad njima vršena, a s druge dovesti režim u neugodnu poziciju iz koje bi, pak, možda moglo proizaći poboljšanje njihova položaja, ili, vjerojatnije, koja bi uzrokovala dodatnu represiju, što bi im otvorilo prostor za nove prosvjedne akcije.

Paraga i Sarajlić tako su 10. travnja 1984., na dan proglašenja NDH, ali i dan Sarajlićevog rođendana, organizirali okupljanje većeg broja političkih zatvorenika. Bizarna kombinacija pjevanja patriotskih i ustaških pjesama („Vilo velebita“ i „Paveliću, jel ti dosta garde, što ti Lika i Krajina dade“) te pokušaja iznošenja peticije u kojoj se tražilo poboljšanje statusa političkih zatvorenika doista je za režim predstavljala nedopuštenu vrstu provokacije. SDS je stoga protiv skupine predložio pokretanje novog kaznenog postupka.⁴⁹ Kada ih je zatvorski stražar upozorio na kršenje zatvorskog reda, Sarajlić se na njega bijesno okomio, zbog čega je kažnjen s novih 12 dana samice. Zatvorska je uprava točno procijenila da se iza ovog pokušaja u biti krije novi plan akcije, tj. pokretanje masovnog štrajka glađu, pa je, s izuzetkom samice za Sarajlića, odustala od novih represivnih mjera.⁵⁰ Svejedno se radilo o svojevrsnoj minipobjedi političkih zatvorenika jer su uspjeli uočiti prostor dopuštenog djelovanja, unutar kojeg su, neovisno o kazni za Sarajlića, ipak uspjeli izvesti jedan dio akcije i time pokazati da nisu popustili pred nasrtajima režima. Sarajlić je podudarnost između svog rođendana i dana proglašenja NDH pokušavao iskoristiti i kasnije. U travnju 1986. ponovno je pokušao s istom provokacijom, ali drugi ga politički zatvorenici, vjerojatno se bojeći represije zbog očite povezanosti sa simbolikom ustaške države, a možda jer se nisu htjeli poisto-

⁴⁷ HDA, SRH/RSUP, SDS/CV, Informacija br. 142 od 10. lipnja 1986.

⁴⁸ Sarajlić, „U zatvoru smo nastavili borbu za ljudska prava“, *Nova Hrvatska*, br. 1, 1988., 14.

⁴⁹ HDA, SRH/RSUP, SDS/CV, Informacija br. 68 od 23. travnja 1984.

⁵⁰ HDA, SRH/RSUP, SDS/Centar Zagreb (CZ), Informacija br. 623 od 21. svibnja 1984.

vjetiti s ustaškom simbolikom, nisu podržali. Ostali, kako je primijetio SDS, nisu bili spremni prihvatiti rizik pokazivanja „otvorenim neprijateljem“.⁵¹

Istovjetan cilj, tj. pokušaj provociranja zatvorske uprave na dodatne represivne mjere u svrhu organiziranja masovnih prosvjeda, Sarajlić je, ali sada uz vidljivu podršku drugih političkih zatvorenika, izveo 4. svibnja 1986., tj. na dan obilježavanja smrti Josipa Broza Tita. Odbili su „odati počast“, odnosno ustati i mirno stajati u znak sjećanja na preminulog diktatora, zbog čega im je određena kazna „kaznenog raporta“. Sarajlić je opet kažnjen boravkom u samici (20 dana), a kako smo ranije vidjeli, jer je usred izdržavanja kazne počeo štrajkati glađu, kažnjen je s novih 30 dana samice. Bilo je sasvim jasno da ne namjerava popustiti pritisku režima. Upitan prilikom „kaznenog raporta“ o razlozima prosvjeda, uzvratilo je riječima koje nisu ostavljale mjesta dvojbi. „Zašto se dizati nekome protiv ko ga se boriš“, odgovorio je.⁵²

Pisanje i slanje predstavki ili peticija, tj. zahtjeva u kojima se režim proziva za kršenje ljudskih i građanskih prava zajamčenih ustavom i drugim zakonima, također je bio važan i čest način kojim su politički zatvorenici nastojali upozoriti na teškoće vlastitog položaja. Spomenute akcije, poput odbijanja posla, štrajka glađu, akcija provokacije, uglavnom su bile praćene i pisanjem peticija. U njima se jugoslavenski komunistički režim, što je važno primijetiti, nije prozivao zbog ljudskih i građanskih prava koja nije dopuštao, nego zbog onih koje je, premda ustavom i drugim zakonima zajamčenih, zapravo sustavno kršio.

Paraga, Sarajlić i drugi politički zatvorenici u Lepoglavi uporno su brojnim peticijama, primjericama, upozoravali da im je zatvorska uprava stalno uskraćivala zajamčeno pravo konzumacije vjerskih sloboda, poput slobodnog i neometanog ispovijedanja vjere, primanja i čitanja vjerskog tiska, prava na oslobođenje od rada na vjerske blagdane, redovitih posjeta svećenika i sl. Takav trend vidljiv je od Sarajlićevog dolaska u lepoglavsku kaznionicu i, budući da se radilo o izraženo religioznoj osobi, nije teško pretpostaviti da je ovoj problematici posvetio punu pažnju. Već je organiziranje obustave rada 15. kolovoza 1983. bilo popraćeno posebnim zahtjevom svakog „štrajkača“ da im se omogući zadovoljavanje vjerskih dužnosti. Navodno je do prosvjeda i došlo jer zatvorska uprava nije udovoljila njihovim zahtjevima da ih posjeti svećenik.⁵³ Kako se čini, politički zatvorenici rabili su obje moguće varijante peticija, tj. skupne i pojedinačne. Sarajlić je tako 23. listopada 1983. uputio peticiju vlastima u Zagrebu u kojoj je zatražio zaštitu ustavnog prava na slo-

⁵¹ HDA, SRH/RSUP, SDS/CV, Informacija br. 118 od 23. svibnja 1986.

⁵² HDA, SRH/RSUP, SDS/CV, Informacija br. 128 od 28. lipnja 1986.

⁵³ „Štrajk skupine političkih zatvorenika u Lepoglavi“, *Nova Hrvatska*, br. 20, 1983., 6.

bodno izražavanje vjerskog opredjeljenja, što je uključivalo pravo na posjetu svećenika.⁵⁴

Ubrzo su prosvjede zbog kršenja vjerskih sloboda politički zatvorenici počeli nadopunjavati zahtjevima za poštivanjem drugih prava. Primjerice, da ih se ne etiketira „neprijateljima naroda i države“, da im se prizna status političkih osuđenika/zatvorenika, a tekstovima su dodavali i rečenice potpore drugim pojedincima osumnjičenim za kakav čin političkog kriminala ili pojedinca koji se zalagao za njih. Primjerice, u peticiji koju je potpisalo šest političkih i dva obična zatvorenika, a napisanoj u sklopu provokativne akcije izvedene 9. svibnja 1984., navedeno je:

„Trajno oduzimanje identiteta zatvorenika savjesti i obezvredjivanje njihove ljudske osobnosti nepriznavanjem statusa političkih zatvorenika, i zabranom svih vjerskih prava, čini naš položaj i postupak prema nama objektivno težim i gorim negoli je Ženevskom konvencijom predviđen za status ratnih zarobljenika. [...] U ime pobjede nad fašizmom pozivamo vas da prekinete zloglasnu praksu prema političkim zatvorenicima u SR Hrvatskoj i ne dopustite da se sjena terora i represije u SR Hrvatskoj prenese i prakticira u drugim sredinama. Zbog toga se odlučno protivimo progonu i saslušanju grupe beogradskih intelektualaca i privodjenju vrlo poštovanog odvjetnika Srdje Popovića na Gradski sekretarijat unutrašnjih poslova u Beogradu.“⁵⁵

Još ambiciozniji tekst političkog prosvjeda bila je opširnija peticija u obliku apela iste skupine političkih zatvorenika, također napisana u svibnju 1984. Ambicioznija, jer je upućena na adrese međunarodnih organizacija, poput Ujedinjenih naroda (UN), i nekih svjetskih državnika, poput predsjednika SAD-a Ronalda Reagana. U tekstu se donose slučajevi fizičke i administrativne represije kojima su izloženi politički zatvorenici u Lepoglavi te pozivaju utjecajni svjetski čimbenici da izvrše pritisak na Jugoslaviju kako bi konačno počela poštivati temeljne slobode i ljudska prava. Peticija završava riječima:

„Zaštite nas od mučenja, progona i fizičkog uništenja! Zahtijevajte da nam se prizna status političkih zatvorenika! Zatražite da se obustavi represija nad političkom opozicijom i opozove provadjeni teror i političko mučenje pobornika ljudskih prava u Jugoslaviji! Izrazite barem zabrinutost svijeta i Vašeg foruma za našu okrutnu i nezasluženu sudbinu! Učinite to još danas; sutra bi za nas već moglo biti izgubljeno...“⁵⁶

⁵⁴ HDA, Javno tužilaštvo Hrvatske (JTH), Janjko Sarajlić, Predstavka od 23. listopada 1983.

⁵⁵ „Prosvjed političkih zatvorenika u Lepoglavi“, *Nova Hrvatska*, br. 12, 1984., 5.

⁵⁶ „Nakazne prilike tiranskog režima“, *Nova Hrvatska*, br. 13, 1984., 9-10; „Policijska država“, *Otpor*, br. 3, 1984., 3-5; „The Petition“, *That's Yugoslavia. Information and facts* (Hamburg),

Ključno je kod peticija, kao metode političke borbe koja za cilj ima informirati nekoga o stvarnom stanju te ga, jednako važno, potaknuti na protumjere, naravno, osigurati da se dostavi adresatima i neovisnim sredstvima informiranja. Pa, premda su zatvorska uprava i SDS uspjeli zaplijeniti neke od njih, a time i spriječiti njihovo širenje, druge su ipak uspjele pronaći put izvan okvira zatvora. Konspiracijsku dostavu tekstova iz zatvora Sarajlić u sjećanjima naziva „tajni putevi“,⁵⁷ a s visokim stupnjem sigurnosti može se pretpostaviti da se radilo ili o rodbini ili o naklonim članovima zatvorskog osoblja. Uskoro su objavljene u hrvatskim emigrantskim publikacijama i zapadnim sredstvima informiranja koja su bila voljna kritizirati komunističku Jugoslaviju. Peticija od 9. svibnja 1984. uspjela je doći do novinara švicarskog *Neue Zürcher Zeitung*, čija je novinarka potom o stanju političkih zatvorenika u Lepoglavi napisala tekst. „Lepoglava je“, zaključila je pored ostalog autorica Christina von Kohl, „jedna od devet najgorih kaznionica u Jugoslaviji“.⁵⁸

Obavještavanje neovisne i zapadne javnosti o tome da komunistički režim krši ljudska prava čije je poštivanje zajamčio te prikazivanje teških uvjeta u kojima su se nalazili opozicijski i kritički orijentirani pojedinci, posebno oni koji su zbog toga izvrgnuti kaznenom progonu te otpremljeni u zatvore, bio je najveći uspjeh koji su uspjeli postići politički zatvorenici. Naravno, htjeli su postići više od običnog informiranja. Peticiju iz svibnja 1984. uspjeli su dostaviti *Amnesty Internationalu*, međunarodnoj organizaciji koja se zalagala za zaštitu pojedinaca zatočenih zbog nenasilnih metoda političke borbe. Režimu je posebno zasmatalo što su u njoj izrazili spremnost da svjedoče „pred čitavom svjetskom javnošću o njihovim patnjama i poniženjima u hrvatskim tamnicama“.⁵⁹ *Amnesty* ih je već ranije proglasio „zatočenicima savjesti“, primjerice Sarajlića u drugoj polovini 1983.,⁶⁰ što je bio status koji im je pružao određenu zaštitu, vrlo često je u svojim publikacijama objavljivao njihove prosvjede (tekst o Sarajliću objavljen je u posebnom izvještaju *Amnestyja* o Jugoslaviji za razdoblje 1982.-1986.),⁶¹ ali ga je politika načelne neutralnosti, tj. politika nezamjeranja, priječila u poduzimanju drukčijih koraka. Smoći

No. 8, 1984., 2-6; „Prisoner’s letters at life’s risk“, *That’s Yugoslavia. Information and facts*, No. 6-8, 1987., 93-94.

⁵⁷ Sarajlić, „I u zatvoru ima lijepih trenutaka, divnih ljudi i prijateljstava“, *Nova Hrvatska*, br. 2, 1988., 14.

⁵⁸ „Prosvjed političkih zatvorenika u Lepoglavi“, *Nova Hrvatska*, br. 12, 1984., 5. Peticija u cijelosti objavljena u „Paraga on the ‘terror in Yugoslavia’“, *That’s Yugoslavia. Information and facts*, No. 6-8, 1987., 73-78.

⁵⁹ HDA, SRH/RSUP, SDS/CZ, Informacija br. 762 od 16. lipnja 1984.

⁶⁰ „Bivši politički zatvorenik dokopao se slobode“, *Nova Hrvatska*, br. 6, 1987., 7. Sarajlić je redovito primao pošiljke *Amnestyja* u zatvoru. Tako je tijekom 1984. primio tri. HDA, SRH/RSUP, SDS/CV, Informacija br. 18 od 23. siječnja 1985.

⁶¹ „Novi dokumenat o političkim zatvorenici u Jugoslaviji“, *Nova Hrvatska*, br. 17, 1987., 7.

snage za više od toga, tj. za poticanje međunarodnih središta odlučivanja da izvrše konkretan pritisak na Jugoslaviju, bilo je izvan moći političkih zatvorenika. Premda su Paraga, Sarajlić i drugi dobro uočili antikomunistički zanos američkog predsjednika, njihov položaj, jasno, ipak nije bio dovoljno važan razlog za političku akciju.

Prosvjedni rad Sarajlića u lepglavskoj kaznionici pretrpio je težak udarac Paraginin odlaskom iz zatvora u listopadu 1984. Pokušao je nastaviti njegovo djelovanje, ali bez većeg uspjeha. Prema zaključku SDS-a iz istog mjeseca: „Sarajlić ne miruje, pokušava da se nametne, organizira pojedine akcije [poput pokušaja prosvjeda zbog pokvarene hrane],⁶² ali one nisu prihvaćene od ostalih, nitko ga ne pokušava slijediti“. Nastojao je „imitirati“ Paragu, ali očito je da nije kod drugih političkih zatvorenika uživao takav autoritet. „Pokušao je“, napisao je službenik lokalnog SDS-a u istom izvještaju, „okupiti grupu uvjeravajući ih da se treba odupirati upravi Doma svim mogućim sredstvima i na sve moguće načine, da se ne treba plašiti samice jer se boje samo kukavice, ali bez uspjeha, ne prihvaća ga nitko. U nekim je slučajevima Sarajlić pokušao zabranjivati odlazak u zanatsku školu pojedinim osuđennicima koji su mu bili bliski, prijetio im je ako odu u školu da se ne vraćaju u njegovo društvo, ali ni takove prijetnje nisu imale uspjeha.“⁶³ Od takvog je razvoja situacije najviše koristi imala zatvorska uprava, koja je zadovoljno prihvatila tendenciju sve veće razjedinjenosti u redovima političkih zatvorenika. Sarajlić je jedini nešto pokušavao, ali uspjeh je uporno izostajao. „Osjeća se i na dalje“, napisano je u izvještaju SDS-a iz prve polovine ožujka 1985., „da nema organizatora koji bi ujedinjavao različite stavove političkih osuđenika, te je za sada ova grupacija gotovo nezamjetna. Ponekad pokuša Janjko Sarajlić da pokrene neku akciju, ali je to akcija bez ičije podrške i uskoro nestaje ideje, jer ga nitko ne smatra utjecajnim i ozbiljnim – tako da mu svi pokušaji propadnu i pomalo gubi samopouzdanje“.⁶⁴ Kada je u proljeće 1986. u zatvor stigao politički osuđenik Stjepan Deglin, Sarajlić je s njim također stupio u bliži dodir. Premda je njihova suradnja znala dovesti do kakve osmišljene akcije (poput prosvjeda 4. svibnja 1986.),⁶⁵ ipak nije bila kvalitetna poput one koju je imao s Paragom. Sarajlić se pokušao povezati s običnim zatvorenicima, ali interesi dviju skupina nisu bili istovjetni pa uža suradnja nije dovela do konkretnijeg uspjeha.⁶⁶ Sarajlić je očito bio koristan suradnik pri operativnoj provedbi kakve akcije, ali i znatno slabiji na polju kreacije i organizacije. Tu njegovu karakteristiku zatvorska je uprava uočila gotovo odmah po dolasku u zatvor. Ne „ubraja se u

⁶² HDA, SRH/RSUP, SDS/CV, Informacija br. 126 od 22. listopada 1984.

⁶³ HDA, SRH/RSUP, SDS/CV, Informacija br. 132 od 25. listopada 1984.

⁶⁴ HDA, SRH/RSUP, SDS/CV, Informacija br. 47 od 13. ožujka 1985.

⁶⁵ HDA, SRH/RSUP, SDS/CV, Informacija br. 79 od 31. ožujka 1986.

⁶⁶ HDA, SRH/RSUP, SDS/CV, Informacija br. 80 od 20. svibnja 1985.

vodje tj. inicijatore“, stoji u jednom izvještaju o Sarajliću, „već u one koji na poticaj drugih prvi i najglasnije istupaju“. ⁶⁷

Ni osudom na kaznu u KPD Lepoglavi režim nije uspio prisiliti Sarajlića na popuštanje, a kamoli na pokajanje. Kad nije sudjelovao u kakvom prosvjedu, Sarajlić je radne obveze vršio s primjetnim stupnjem opstrukcije, odnosno u mjeri koja mu je osiguravala izbjegavanje kazne. Družio se gotovo isključivo s drugim političkim zatvorenicima, nije se ustručavao ulaska u sukobe s ostalim zatvorenicima, a prema osoblju zatvorske uprave odnosio se odbojno i provokativno. Zapravo, kako je zatvorska uprava odmah primijetila, Sarajlić je svakim postupkom davao do znanja da se u zatvoru nalazi zbog političke odluke režima koji ga je smatrao neprijateljem, a ne zbog nelegalnosti čina koji je počinio. „Naredjenja i savjete“, napisao je direktor zatvora u izvještaju iz veljače 1984., „prihvaća, ali jasno stavlajući do znanja da se povlači pred ‘silom’. Zbog takvog njegovog stava, neposredni kontakt je otežan. Verbalizacija nije spontana, pa se razgovor odvija u formi pitanja i odgovora. U odnosu na početni period ne uočava se korekcija stavova prema krivičnom djelu i kazni.“ ⁶⁸ Sarajlić nije, parafrazirajući riječi direktora zatvora, korigirao stav prema kaznenom djelu i kazni do kraja boravka u zatvoru. Prema navodu u jednom izvještaju SDS-a, čak je nagovarao druge političke zatvorenike na ekstreman čin prosvjeda, tj. samoozljeđivanje, planirajući da prilikom „preprate“ u bolnicu pokušaju pobjeći. ⁶⁹ Gotovo da onda nije potrebno napominjati kako je odbio ponudu režima da dojavljuje informacije o Paragi. ⁷⁰ Prema dostupnoj dokumentaciji, zbog stalnih prosvjednih akcija višestruko je kažnjavao: do kraja 1985. najmanje mu je dva puta određena samica, tijekom 1986. u još tri navrata, i barem jednom mu je određena kazna zabrane primanja paketa. ⁷¹ U rujnu 1986. završio je izdržavanje kazne pa je, na vidno zadovoljstvo zatvorske uprave, napustio lepoglavsku kaznionicu. ⁷²

Druga emigracija

Izlazak iz zatvora nije za bivše političke zatvorenike podrazumijevao povratak uobičajenoj egzistenciji. Naprotiv, režim je nad njima provodio raznovrsne mjere postpenalne represije, poput stalnog nadzora, pozivanja na infor-

⁶⁷ HDA, JTH, SRH/Kazneno popravni dom Lepoglava, Br. 02/4-5565, Izvještaj u predmetu: SARAJLIĆ JANJKO, osudjeni od 13. veljače 1984.

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ HDA, SRH/RSUP, SDS/CZ, Informacija br. 356 od 22. ožujka 1984.

⁷⁰ „Punished because he won’t be an informer“, *That’s Yugoslavia. Information and facts*, No. 6-8, 1987., 92.

⁷¹ HDA, SRH/RSUP, SDS/CV, Informacija br. 30 od 4. veljače 1987.

⁷² HDA, SRH/RSUP, SDS/CV, Informacija br. 244 od 29. listopada 1986.

mativne razgovore, nemogućnosti pronalaska zaposlenja i zadržavanja putnih isprava, pokazujući time da ih i dalje, tj. neovisno o odsluženoj kazni, smatra neprijateljima poretka. Sarajlić se nakon odlaska iz KPD Lepoglava vratio obitelji u Okučane, ali, prema dostupnim izvorima, nije se odlučio pasivizirati, nego nastaviti borbu protiv režima. Prema jednom kasnijem zapisu šefa lokalnog SDS-a: „Sarajlić je sklopio prijateljstvo i sa drugim osuđenima jer je najvjerojatnije imao u vidu svoj izlazak na slobodu i daljnju neprijateljsku djelatnost. [...] Boraveći na izdržavanju kazne Sarajlić se pripremao za svoj izlazak na slobodu, posebno se sprijateljio sa nekim od osuđenih sa kojima je kontaktirao odmah po izlasku sa izdržavanja kazne.“⁷³ Navedena ocjena bila je točna, i u trenutku kad je napisana (rujan 1987.) režim je imao mnogo razloga za zabrinutost njegovim djelovanjem.

Svako opozicijsko djelovanje u Jugoslaviji bilo je, naravno, povezano s nizom nepremostivih poteškoća, u prvom redu s mogućnošću da ga sveprisutni organi represije s lakoćom otkriju i zaustave. Ali, neovisno o stalnom nadzoru, Sarajlić je očitim znacima otpora pokazivao da se ne namjerava pomiriti sa statusom društvenog izopćenika. U dva je navrata pozivan na informativne razgovore, ali se nije odazvao.⁷⁴ Još je hrabrije nastupio u listopadu 1986., kada je otvorenim pismom prozvao tadašnjeg novinara zagrebačkog *Vjesnika* Đorđa Ličinu zbog difamacijskog napada na svog zatvorskog sudruga Paragu. Nasuprot Ličininu predstavljaju Parage kao neprijatelja poretka koji je zaslužio svaku kaznu koju je dobio, Sarajlić u tekstu donosi neke podatke o nasilju koje je nad njim vršeno u KPD Lepoglavi, ali i dramatične dijelove vlastitih sjećanja o uvjetima kojima su politički zatvorenici izloženi u toj kaznionici.⁷⁵ U svjetlu sve izvjesnijeg novog uhićenja, nemogućnosti da se izdrži svakodnevni pritisak režima, ali i materijalnih teškoća, pred Sarajlićem nije bilo mnogo opcija.

Drugi bijeg iz Jugoslavije počeo je planirati vjerojatno odmah po izlasku iz zatvora. U više je navrata pokušao ishoditi povratak putnih isprava, ali se policija na njegove zahtjeve oglušila. Pokušao je i podmićivanjem, pa je SDS doznao da je „pojednim licima iz kriminalnih krugova“ nudio više tisuća njemačkih maraka za krivotvorene putne isprave ili organizaciju ilegalnog bijega u inozemstvo, ali opet bez uspjeha. Na kraju se odlučio na individualni čin bijega, sličan onima koje je poduzeo u drugoj polovini 1960-ih. S očitim planom zavaravanja policije i doušnika, početkom 1987. uputio se u Sloveniju, navodno kako bi tamo pronašao zaposlenje. Glumeći „običnog putnika“, 23.

⁷³ HDA, SRH/RSUP, SDS/CO, Informacija br. 490 od 21. rujna 1987.

⁷⁴ HDA, SRH/RSUP, SDS, Dosje br. 145673, Janjko Sarajlić, SDS/CO/Ispostava Slavonski Brod, Predmet: Janjko Sarajlić (OO) – rezime obrade od 29. studenog 1990.

⁷⁵ Sarajlić, „Protest“, *Otpor*, br. 1, 1987., 16.; „Dok sam bio osuđen na četiri godine pakla...“, *Nova Hrvatska*, br. 2, 1987., 10.

siječnja iste godine došao je do austrijsko-jugoslavenske granice kod Maribora, došetao se do granične postaje te u tom trenutku „naglo udario u bijeg“. Za njim su potrcjali carinik i granični policajci, prijetili mu vatrenim oružjem, ali on je nastavio bježati i doslovno „utrčao“ u Austriju.⁷⁶ Opet se našao na slobodi.

Austrijske vlasti ovog ga puta nisu namjeravale zadržati u internaciji, pa je relativno brzo došao do Zapadne Njemačke. Kako nije imao putne isprave, a i kako mu je odavno istekla dozvola boravka u toj državi, Sarajliću je trebala nova politička intervencija. Prema vlastitom sjećanju, u tome su mu pomogli utjecajni političari iz tamošnje Kršćansko-demokratske unije, nesumnjivo i zbog toga jer je već bio poznat kao zatočenik savjesti. Svega tri tjedna po dolasku u Zapadnu Njemačku ishodio je sve potrebne dokumente, poput dozvole boravka i radne dozvole.⁷⁷ Suočena s očitim neuspjehom, tajna je politička policija pojačala nadzor njegove obitelji. Njegova supruga bila je prisiljena odlaziti na saslušanja, a kako je SDS znao za njezine telefonske kontakte sa Sarajlićem, slali su mu prilično jasna upozorenja. „On je u Njemačkoj“, opisao je jedan takav razgovor Sarajlić uredništvu *Nove Hrvatske*, „[i] ako bude pametan, i ne bude puno pričao, neće mu se ništa desiti, inače, naći ćemo ga gdje god bio“.⁷⁸

Sarajlić nije odlučio poslušati upozorenje. Naprotiv, gotovo odmah po dolasku u Zapadnu Njemačku obnovio je veze s emigrantskim te međunarodnim organizacijama za ljudska prava. Uredništvu *Nove Hrvatske* dostavio je snimljena zatvorska sjećanja, s ovlaštenjem da ih iskoriste za prokazivanje komunističke Jugoslavije zbog sustavnog kršenja ljudskih prava političkih zatvorenika.⁷⁹ Uredništvo je prihvatilo njegov prijedlog da se, usporedo s tekstom sjećanja, objave osobni podatci zatvorskog osoblja, poput stražara, pripadnika tajne političke policije i doušnika s kojima se susretao. „Našao sam u popisima“, naveo je, „adrese i imena od ovih crvenih šugavaca, ako vam nešto znači, mislim da će dobro doći“.⁸⁰ Nastavio je također suradnju s *Amnestyjem*, za koji je napisao tekst o svom slučaju.⁸¹ Povezao se i s njemačkim Međuna-

⁷⁶ Usp. HDA, SRH/RSUP, SDS, Dosje br. 145673, Janjko Sarajlić, SDS/CO/Ispostava Slavonski Brod, Predmet: Janjko Sarajlić (OO) – rezime obrade od 29. studenog 1990.; NSK, ZRSK, *Nova Hrvatska*, Janjko Sarajlić: Pismo od 28. siječnja 1987.; „Bivši politički zatvorenik dokopao se slobode“, *Nova Hrvatska*, br. 6, 1987., 7.

⁷⁷ „Bivši politički zatvorenik dokopao se slobode“, *Nova Hrvatska*, br. 6, 1987., 7.

⁷⁸ NSK, ZRSK, *Nova Hrvatska*, Janjko Sarajlić: Pismo od 25. veljače 1987.

⁷⁹ NSK, ZRSK, *Nova Hrvatska*, Janjko Sarajlić: Pismo od 17. ožujka 1987. Objavljena su u osam nastavaka u *Novoj Hrvatskoj* tijekom 1987. i 1988.

⁸⁰ NSK, ZRSK, *Nova Hrvatska*, Janjko Sarajlić: Pismo od 3. ožujka 1987.

⁸¹ NSK, ZRSK, *Nova Hrvatska*, Janjko Sarajlić: Pismo od 28. siječnja 1987. Tekst je objavljen u posebnom izdanju naslova „Jugoslavija: Uvjeti pod kojim zatvorenicima savjesti izdržavaju

rodnim društvom za ljudska prava, organizacijom poput *Amnestyja*, također posvećenom borbi protiv kršenja ljudskih prava, ali znatno naglašenijeg protukomunističkog stava.⁸² Govoreći o represiji nad političkim zatvorenicima u KPD Lepoglavi, nastupio je na godišnjoj skupštini te organizacije u ožujku 1987.⁸³ Aktivno se angažirajući na polju javne propagande usmjerene k prozivanju režima zbog sustavnog kršenja ljudskih prava političkih zatvorenika, Sarajlić je tako postao dijelom važnog opozicijskog pokreta protiv komunističke Jugoslavije. Premda nisu imali snage za konkretnu političku akciju ili, pak, za promjenu politike zapadnih središta odlučivanja prema režimu, pojedinci poput Sarajlića ipak su pokazivali da je Jugoslavija, nasuprot režimskoj propagandi, samo još jedna nedemokratska država i, barem u smislu pridržavanja dosegnutih standarda poštivanja ljudskih prava, nimalo drugačija u odnosu na ostale komunističke režime istočne Europe.

Svakako je najdelikatnija epizoda Sarajlićevog opozicijskog djelovanja u drugoj emigraciji njegovo uključenje u rad Hrvatskog državotvornog pokreta (HDP). Osnovan 1981. u New Yorku, HDP se, poput većine drugih hrvatskih emigrantskih organizacija, zalagao za nestanak Jugoslavije i osnivanje samostalne hrvatske države. Djelujući u emigraciji, HDP je razumljivo nastojao postići nekakav oblik djelovanja i u Jugoslaviji. U tom smislu, Sarajlić je predstavljao poželjnog pojedinca za HDP: očito je u Okučanima i okolici imao krug istomišljenika, boravak u zatvorima donio mu je potrebnu vrstu „ugleda“ u hrvatskim emigrantskim krugovima, a nakon ponovnog bijega u inozemstvo ostao je u dodiru s drugim bivšim političkim zatvorenicima. Jedan od njih bio je Juraj Pilko, kojeg je Sarajlić upoznao u lepoglavskoj kaznionici. Kao i Sarajlić, Pilko je u zatvoru završio zbog političkog kriminala; sudjelovao je u nizu prosvjednih akcija političkih zatvorenika, poput štrajkova glađu, zbog čega je u više navrata kažnjen samicom, a kaznionicu je napustio krajem 1986., nakon odsluženja dvogodišnje kazne.⁸⁴ Pilko je zadržao i vezu s Paragom, a obojica sa Sarajlićem, koji se tada već nalazio u Zapadnoj Njemačkoj. Vjerojatno je Sarajlić, koji je očito do proljeća 1987. stupio u članstvo HDP-a, onda i autor plana da se Pilka imenuje „zastupnikom“ HDP-a „u domovini“.

Pilko je imenovanje prihvatio i počeo organizirati niz propagandnih akcija usmjerenih protiv režima. Vjerojatno je najspektakularnija akcija samoprovane „domovinske organizacije HDP“, tj. Pilka, bilo fotografiranje stambenih objekata vlastodržaca komunističke Hrvatske i njihova objava u emigrantskom ti-

zatvor“ u drugoj polovini 1987. „Novi dokument o političkim zatvorenicima u Jugoslaviji“, *Nova Hrvatska*, br. 18, 1987., 7.

⁸² NSK, ZRSK, *Nova Hrvatska*, Janjko Sarajlić: Pismo od 15. svibnja 1987.

⁸³ „Svjedočili bivši politički zatvorenici“, *Nova Hrvatska*, br. 7, 1987., 10.

⁸⁴ HDA, SRH/RSUP, SDS, Dosje br. 214193, Juraj Pilko, Istražni sud Zagreb, Zapisnik sa saslušanja od 8. rujna 1987.

sku. U ozračju rastućih ekonomskih poteškoća u kojima se nalazila Jugoslavija, objava fotografija luksuznih rezidencija Jakova Blaževića, Vilima Mulca i Milke Planinc treba se ocijeniti efektivnim propagandnim potezom.⁸⁵ Također, Pilko je na adrese diplomatskih predstavništava u Zagrebu slao pisma u kojima je prosvjedovao zbog podrške Jugoslaviji. Primjerice, u srpnju 1987. jedno takvo pismo uputio je na adresu konzulata Zapadne Njemačke u Zagrebu.⁸⁶ Pilko je od Sarajlića primao i druge materijale, koje je onda očito dostavljao drugima, poput brošura njemačkog Međunarodnog društva za ljudska prava.⁸⁷ Pilkova temeljna slabost bila je komunikacija sa središnjicom HDP-a, jer je bilo jasno da tajna politička policija nadzire poštanski i telefonski promet. Stoga su on i Sarajlić, s kim je najčešće komunicirao, osmislili zanimljiv trik. Kako bi drugima pokazali da i u „domovini“ djeluje HDP, Pilko je u emigraciju, ali i na adrese spomenutih diplomatskih predstavništava, pisma slao rabeći pseudonim „Avdija Omeragić, opunomoćeni zastupnik“. Kako je već napomenuto, Pilkova korespondencija objavljivana u emigrantskom tisku imala je svrhu pokazati životnost HDP-a „u domovini“. Prema jednom tekstu iz druge polovice lipnja 1987., potpisanom pseudonimom Avdija Omeragić, članovi „HDP u domovini“ trebali su na svaki način pridonositi destabilizaciji Jugoslavije, oslobođenju hrvatskih prostora i nastanku samostalne hrvatske države.⁸⁸

Tajnoj političkoj policiji nije dugo trebalo da otkrije akciju, ne na posljednjem mjestu zbog vidljivog amaterizma njezinih organizatora. Početkom lipnja 1987. SDS je došao do dvaju pisama koja su „vraćena“ iz inozemstva, a upućena Sarajliću. U jednom, naslovljenom „Dragi Janjko“, Pilko izražava želju da postane „punopravni član organizacije [HDP-a]“ te da mu u tome pomogne Sarajlić.⁸⁹ Tri mjeseca kasnije, početkom rujna 1987. Pilko je uhićen i optužen zbog stupanja u vezu „s ustaškom emigracijom“.⁹⁰ U veljači 1988. osuđen je na šest godina zatvora.⁹¹ Navedena epizoda pokazuje kakve su opa-

⁸⁵ Usp. Boris Lukšić, „Izvorna foto-reportaža iz Zagreba“, *Hrvatski tjednik*, 4. kolovoza 1987., 10. Prema Pilkovu iskazu na sudu, akciju je od njega zatražio Sarajlić, a „kako bi se vidjelo sa kojim standardom žive jugoslavenski rukovodioci dok obični građani teško da imaju za osnovne životne potrebe“. HDA, SRH/RSUP, SDS, Dosje br. 214193, Juraj Pilko, Istražni sud Zagreb, Zapisnik sa saslušanja od 8. rujna 1987.

⁸⁶ HDA, SRH/RSUP, SDS, Dosje br. 214193, Juraj Pilko, Hrvatski državotvorni pokret, Pismo od 28. srpnja 1987.

⁸⁷ HDA, SRH/RSUP, SDS, Dosje br. 214193, Juraj Pilko, Istražni sud Zagreb, Zapisnik sa saslušanja od 8. rujna 1987.

⁸⁸ [Juraj Pilko], „Izjava zastupnika Hrvatskog državotvornog pokreta u Domovini“, *Hrvatski tjednik*, 7. srpnja 1987., 4.

⁸⁹ HDA, SRH/RSUP, SDS/CZ, Informacija br. 1048 od 19. lipnja 1987.

⁹⁰ HDA, SRH/RSUP, SDS, Dosje br. 214193, Juraj Pilko, SRH/RSUP, Specijalna informacija od 22. rujna 1987.

⁹¹ „Šest godina za sumnjive optužbe“, *Nova Hrvatska*, br. 4, 1988., 5.

snosti prijetile organizatorima opozicijskog djelovanja, napose ako njihove akcije nisu bile najbolje organizirane. Sav trud u prokazivanju nedemokratske naravi jugoslavenskog komunizma tako je poništen jer je režim cijeli slučaj predstavio kao primjer navodnih rušilačkih namjera s pozicija „ustaškog terorizma“.

Neslavno završena epizoda „Omeragić“ nanijela je znatnu štetu Sarajliću, jer su se pojavile sumnje u njegovu vjerodostojnost. Neki su, poput Marka Veselice, smatrali da je Sarajlića u HDP „ubacio“ SDS, a i Franjo Tuđman je u jednom razgovoru spomenuo „da je taj Janjko sigurno prepariran od UDB-e [SDS-a]“.⁹² Zapravo je tajna politička policija slučaj iskoristila kako bi unijela razdor u hrvatske opozicionare. Putem doušnika je u emigraciji plasirala laž da je Sarajlić „ubačen“, a s druge je strane njegove tekstove o stanju političkih zatvorenika podmetala nadziranim osobama u Hrvatskoj jer bi njihovim posjedovanjem mogli biti optuženi za vezu s „ustaškom emigracijom“.⁹³ U stvarnosti, za režim je Sarajlić bio neprijatelj poretka i nad njim je još u ožujku 1987. SDS počeo primjenjivati mjeru pojačanog nadzora, tj. operativnu obradu.⁹⁴ Nakon silaska komunista s vlasti u Hrvatskoj Sarajlić je prestao biti „operativno interesantan“ za SDS, a u obrazloženju prijedloga navedeno je da se nije „bavio terorizmom“, nego je djelovao isključivo „na propagandnom planu“.⁹⁵

Sarajlić je nastavio s radom u HDP-u,⁹⁶ ali tendencije pasivizacije i nezadovoljstva rastućim sukobljavanjima unutar hrvatskih emigrantskih organizacija sve su više bile vidljive. U siječnju 1988. izabran je za sabornika Hrvatskog narodnog vijeća (HNV),⁹⁷ organizacije koja je nastojala oko zajedničke platforme antijugoslavenstva i antikomunizma okupiti sve hrvatske

⁹² Usp. HDA, SRH/RSUP, SDS/CZ, Informacija br. 273 od 26. veljače 1988; HDA, SRH/RSUP, SDS/CZ, Informacija br. 1226 od 26. rujna 1988.

⁹³ Usp. HDA, SRH/RSUP, SDS/CZ, Informacija br. 892 od 15. lipnja 1988; HDA, SRH/RSUP, SDS/Centar Split, Informacija br. 495 od 12. rujna 1988. Vjerojatno se radilo o tekstu u kojem je Sarajlić opisao svoja zatvorska iskustva, i koji je od druge polovice 1987. širen u emigrantskih krugovima u inozemstvu te opozicijskim u Hrvatskoj: Sarajlić, „The Conditions of Political Prisoners in Yugoslavia“, *Hrvatski vjesnik*, (Clifton Hill, Australija), 6. studenog 1987. Isti tekst na hrvatskom jeziku može se vidjeti u HDA, Osobni fond Bogdana Radice, Janjko Sarajlić: Zatvorski uvjeti u Jugoslaviji, bez nadnevka [1987.].

⁹⁴ HDA, SRH/RSUP, SDS, Dosje br. 145673, Janjko Sarajlić, SDS/CO/Ispostava SlavonSKI Brod, Predmet: Janjko Sarajlić (OO) – rezime obrade od 29. studenog 1990.

⁹⁵ HDA, SRH/RSUP, SDS, Dosje br. 145673, Janjko Sarajlić, Republika Hrvatska/Ministarstvo unutrašnjih poslova/SDS/CO, Br. 11/505, Predmet: Sarajlić Janjko /OO/ - prijedlog za deregistriranje obrade od 17. prosinca 1990.

⁹⁶ „Sastanak s Hrvatima u Frankfurtu“, *Hrvatski tjednik*, 28. listopada 1987., 8-10.

⁹⁷ HDA, SRH/RSUP, SDS, Dosje br. 145673, Janjko Sarajlić, SDS/CO/Ispostava SlavonSKI Brod, Predmet: Janjko Sarajlić (OO) – rezime obrade od 29. studenog 1990.

emigrantske organizacije, ali nisam uspio pronaći tragova kakvog aktivnijeg angažmana, što se vjerojatno treba dovesti u vezu s presudom Pilku i posljedničnim neugodnostima. S objema organizacijama ostao je u dodiru, moguće i u kakvoj vrsti drugih aktivnosti. Sa sigurnošću se može reći da se nastavio kretati u emigrantskim krugovima i da ga je djelovanje hrvatske emigracije na rušenju komunizma u Jugoslaviji i Hrvatskoj nastavilo okupirati. Iz tog vremena vrijedi navesti nekoliko njegovih rečenica u kojima je iznio vlastita gledanja na sličnosti i razlike između HNV-a i HDP-a. „Pitali su mene“, javio je uredništvu *Nove Hrvatske* u rujnu 1989., „kakva je organizacija HNV, a koja je razlika [između HNV-a] i HDP-a. Ja sam rekao da HNV je krovna organizacija, demokratski[h] nazora, a za cilj ima uspostavu Hrvatske [sic!] države, mirnim, ne nasilnim putem. [...] Za HDP sam rekao da je hrvatska organizacija sa istim ciljem, ali ako dođe u domovini do loma, njegovi članovi odlaze na teren.“⁹⁸ Nije, naravno, izgubio vjeru u potrebu hrvatske državne samostalnosti, ali su ga pogađale trzavice unutar emigracije i posebno prozivanja zbog represije kojoj je izvrnut Pilko u Jugoslaviji.⁹⁹ Propagandne akcije tajne političke policije usmjerene protiv hrvatske emigracije, od kojih su neki pamfleti dolazili i do njega, duboko su ga nervirale pa je, u sve rjeđim javnim nastupima, upućivao prosvjede. Za njihove nositelje zadržao je riječi krajnjeg prezira. „Vidi se“, napisao je u tekstu iz siječnja 1989., „da je ta gamad, kako je znao reći moj supatnik sa robije Vlado Gotovac – ‘moj Janjko, sve je to smeće’ – dakle, smrdljiva stoka“.¹⁰⁰ Karakteristično, u njima nije vidio drugo doli provoditelje iste represivne politike koju je preživio u starogradiškoj i lepoglavskoj kaznionici.

Zaključak

Slučaj političkog zatvorenika i emigranta Janjka Sarajlića treba promatrati kao prilog poznavanju oblika političke opozicije komunističkom režimu Jugoslavije u posljednjoj dekadi njezinog postojanja. Iz razloga materijalne neimaštine Sarajlić je potkraj 1960-ih mogućnost egzistencije za sebe i svoju višečlanu obitelj pronašao u Zapadnoj Njemačkoj. Ali, jednako tako, u toj je državi pronašao i prostor slobode, odnosno upoznao se s drugačijom slikom stanja u Jugoslaviji, otkud se razvio snažan kritički stav prema komunizmu. Potom ga je jedan po svemu minoran prekršaj – unošenje nedopuštene literature – doveo u položaj optuženika za kazneno djelo političkog kriminala. Na kraju tog procesa proglašen je *de facto* državnim neprijateljem i otpremljen u

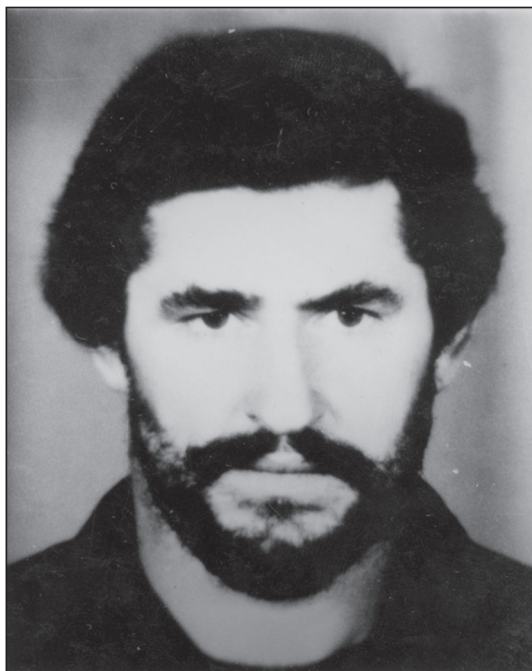
⁹⁸ NSK, ZRSK, *Nova Hrvatska*, Janjko Sarajlić: Pismo od 23. rujna 1989.

⁹⁹ Sarajlić, „Poštovano uredništvo HT [Hrvatskog tjednika]“, *Hrvatski tjednik*, 27. listopada 1987., 14.

¹⁰⁰ Sarajlić, „Pismo“, *Hrvatski tjednik*, 31. siječnja 1989., 14.

neke od najzloglasnijih kaznionica komunističke Hrvatske (kazneno-popravne domove Stara Gradiška i Lepoglava). Njegovo neprijateljstvo dodatno je učvršćeno višegodišnjom kaznom zatvora, praćenom svakovrsnim oblicima represije.

Sarajlićevo opozicijsko djelovanje – posjedovanje nedopuštene literature, štrajkovi gladu, odbijanje posla, pisanje peticija ili predstavki, rad za međunarodne organizacije za ljudska prava, članstvo u hrvatskim emigrantskim organizacijama i vlastiti spisateljski napor – treba ocijeniti nenasilnim oblicima otpora. Sarajlić se u tom smislu može definirati kao državni neprijatelj ili politički protivnik jugoslavenskog komunističkog režima koji je promjenu stanja, u prvom redu nestanak Jugoslavije i stvaranje samostalne hrvatske države, nastojao postići mirnim sredstvima borbe. Praktični dosezi njegovih oblika borbe nisu uspjeli dovesti do ostvarenja onoga čemu je najviše težio, tj. nestanku Jugoslavije, ali se ne smiju ni podcijeniti. Može se zaključiti da su, barem u propagandnom smislu, doveli do bolje upoznatosti zapadnih središta odlučivanja o nedemokratskoj prirodi komunističke Jugoslavije. Makar ih nisu uspjeli potaknuti na konkretnu protujugoslavensku akciju, napori ljudi poput Sarajlića pokazivali su im, s jedne strane, da je komunistička Jugoslavija mjesto svakovrsnih kršenja ljudskih prava, a s druge, da postoje pojedinci i skupine koji se s takvim stanjem nisu slagali.

Sl. 1. Janjko Sarajlić (HR-HDA-1560-001)

Summary

AN ENEMY OF THE STATE FROM OKUČANI: THE CASE OF THE POLITICAL PRISONER AND ÉMIGRÉ JANJKO SARAJLIĆ

The case of the political prisoner and émigré Janjko Sarajlić should be treated as a contribution to the knowledge of the variations of the political opposition to the Yugoslav communist regime in the last decade of its existence. Living in poverty, Sarajlić found a way of making a living for himself and his numerous family in West Germany. However, in this state he also experienced a space of freedom, i.e. became acquainted with a different image of the situation in Yugoslavia and accordingly developed a strongly critical attitude toward communism. Subsequently, due to an alleged minor breach of the regulations – bringing prohibited literature into the state – he was accused of having committed a political crime. After the trial he was de facto declared an enemy of the state and was sent to some of the most notorious prisons of communist Croatia (the penal and correctional institutions of Stara Gradiška and Lepoglava). Long-term imprisonment, along with various types of repression, additionally strengthened his hostile attitude toward the regime.

Sarajlić's oppositional activities – possession of prohibited literature, hunger strikes, refusal of work, the writing of petitions and submissions, work for international human rights organizations, membership in Croatian emigrant organizations and his writing efforts – should be evaluated non-violent forms of resistance. In this respect Sarajlić can be defined as an enemy of the state or as a political opponent of the Yugoslav communist regime, who tried to bring about a change in the situation, primarily the disintegration of Yugoslavia and the establishment of an independent Croatian state, through peaceful means. In practice, his forms of struggles failed to achieve his aspirations, i.e. the disintegration of Yugoslavia; however these struggles should not be underestimated. The conclusion can be drawn that his struggles, at least in terms of propaganda, led to a better acquaintance of western decision-making centres with the non-democratic nature of communist Yugoslavia. Although these struggles led to no concrete anti-Yugoslav actions, the efforts of people such as Sarajlić demonstrated that communist Yugoslavia was on the one hand a place where various kinds of violations of human rights were taking place, and on the other hand that there were individuals and groups which did not approve of such conditions.

Keywords: political crime, political prisoners, human rights, Croatian political emigration, Janjko Sarajlić, communist Yugoslavia

(Translated by Mica Orban Kljajić)

Kontakt autora:

Izv. prof. dr. sc. Ivica Miškulin, znanstveni savjetnik
Hrvatsko katoličko sveučilište, Ilica 242, 10000 Zagreb
e-mail: ivica.miskulin@unicath.hr

